

Eleştirel Düşünme Öğrenimi Üzerine Bir Uygulama: Sokrates'in Savunması

Mustafa YEŞİL

Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Felsefe Bölümü,
Değerler ve Siyaset Felsefesi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye
mustafayesil@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 03.04.2024

Kabul: 08.06.2024

Yayın: 30.06.2024

Anahtar

Kelimeler:

Eleştirel Düşünme,
Sokrates'in
Savunması,
Argüman,
Karakter, Duygu.

Eleştirel düşünmenin ne olduğunu ve nasıl işlediğini salt tanımsal ve kuramsal aktarımlarla değil de belirli pratik uygulamalarla açıklamak onun hem işlevinin anlaşılmasını hem de kazanımlarının artırılmasını kolaylaştırmaktadır. Argüman belirlenimi, karakter yansıtımı ve duyguya başvuru eleştirel düşünme etkinliğinin üç temel işleyiştir. Sokrates'in Savunması (SS) anlatı akışından ibaret bir metin olmakla birlikte ondaki argümanların seçilip ayırt edilmesi, yeniden yapılandırılması ve haritalanması sadece eleştirel düşünmenin uygulamalı bir şekilde öğrenilmesine değil ayrıca Sokrates'in kendini savunma biçiminin daha belirgin bir şekilde anlaşılmasına da yardımcı olmaktadır. İkna girişimini argümanlara dayandırmak eleştirel düşünme etkinliğinin işleyiş esasıdır. Argümanların belirlenememesi ve onların öğelerinin seçilip ayırt edilememesi durumunda neyin eleştirilmesi yani savunulması veya çürütülmesi gerektiği belirsiz kalmaktadır. SS'nin anlatı akışından Sokrates'in savunmasını argümanlara dayandırdığı açıkça anlaşılmaktadır. Filozof karakter yansıtımı ve duyguya başvuru nitelikli söylemleri zaman zaman kullansa da bunlar onun savunmasını kendi lehine doğrudan etkileyecek düzeyli açıklamalar değildir. Onun dinleyicinin duygularını okşayacak yani onların işitmek istedikleri şeyleri söyleyecek şekilde konuşmak yerine ölüme mahkûm edilme pahasına doğruları söylemekten vazgeçmemesi bu durumun açık bir göstergesidir. Argüman ortaya koymanın mümkün olduğu durumda muhatabı sadece karakter yansıtımıyla ve duyguya başvuruya ikna etmeye çalışmak genel itibarıyla bir manipülasyon tekniğidir. Bu türden bir girişimde doğruluk kolaylıkla göz ardı edilebilmektedir. Bu bakımdan, argümanların belirlenmesini, çözümlenmesini ve değerlendirilmesini merkeze almayan yani ikna girişimini argümanlardan ziyade karakter yansıtımına ve duyguya başvuruya dayandıran bir eleştirel düşünme öğrenim planı her hâlükarda sorunludur. Eleştirel düşünmeyi salt tanımsal ve kuramsal aktarımlarla ilişkilendiren bir girişimin bu türden bir sorunu bırakınız ortadan kaldırmasını, fark etmesi bile pek olanaklı değildir.

An Application on Learning Critical Thinking: Apology of Socrates

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 03.04.2024

Accepted: 08.06.2024

Published: 30.06.2024

Keywords:

Critical Thinking,
Apology of Socrates,
Argument, Character,
Emotion.

Explaining what critical thinking is and how it works with specific practical applications rather than purely definitional and theoretical references makes it easier to both understand its function and increase its attainments. Argument determination, character reflection and appeal to emotion are the three basic processes of critical thinking activity. Although the Apology of Socrates (AS) is a text consisting of a narrative flow, picking out, restructuring and mapping the arguments in it not only helps in an applied way to learn critical thinking, but also helps more clearly to understand Socrates' way of defending himself. Basing the persuasion attempt on arguments is the basis of the critical thinking activity. If the arguments cannot be determined and their elements cannot be picked out, it remains unclear what should be criticized, that is, defended or refuted. It is clear from AS's narrative flow that Socrates bases his defense on arguments. Although the philosopher occasionally uses discourses that reflect character and appeal to emotion, these are not statements that will directly affect his defense in his favor. A clear indication of this situation is that he does not give up telling the truth at the risk of being sentenced to death, rather than speaking in a way that will flatter the listener's emotions, that is, tell them what they want to hear. In cases where it is possible to put forward an argument, trying to persuade the interlocutor only by character reflection and appeal to emotion is generally a manipulation technique. In such an attempt, truth can easily be overlooked. In this regard, a critical thinking learning plan that does not center on the determination, analysis and evaluation of arguments, that is, which bases the persuasion attempt on character reflection and appealing to emotion rather than arguments, is in any case problematic. It is not possible for an initiative that associates critical thinking with purely definitional and theoretical references to recognize, let alone eliminate, such a problem.

Atıf/Citation: Yeşil, M. (2024). Eleştirel Düşünme Öğrenimi Üzerine Bir Uygulama: Sokrates'in Savunması. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 8 (1), 115-136.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). (CC BY-NC 4.0)"

Giriş: Eleştirel Düşünme Nedir ve Ona Kim, Niçin İhtiyaç Duymaktadır?

Eleştirel düşünmenin ne olduğuna dair salt tanımsal ve kuramsal aktarımlara fazlaca yer vermek eleştirel düşünmeyi konu edinen Türkçe çalışmaların genel bir özelliğidir (Musametov, 2021, ss. 48-49). Ancak onlarca farklı kaynaktan ve yazardan doğrudan alıntılar yapmak suretiyle eleştirel düşünmenin falana göre şöyle ya da filana göre böyle olduğunu belirtmek onun bırakınız kazanımlarının elde edilmesini, ne olup ne olmadığının anlaşılmasını bile zorlaştırmaktadır. Eleştirel düşünme konusundaki bu tanımsal ve kuramsal aktarım bağımlılığı bir yönüyle bazı daha temel sorunlardan kaynaklanmakta, bir diğer yönüyle ise bazı ilave sorunlara neden olmaktadır.

Eleştirel düşünmeyi popüler bir konu olarak görmek ve bu popülerliğin cazibesine kapılmak onun tarihsel yönünün ve bütüncül yapısının göz ardı edilmesine neden olmaktadır. İnsanlar, ister yazar isterse okur tarafında bulunsunlar, bu popülerliğin cazibesine kapılmaktan hoşnut görünseler bile eleştirel düşünme güncel ve yüzeysel bir konu olmayıp binlerce yıldır felsefe ile birlikte işleyen ve ilerleyen metodolojik bir etkinliktir. Bu karşılıklı ilişkinin fark edilmemesi ya da bilinmemesi eleştirel düşünmenin salt tanımsal ve kuramsal aktarımlarla açıklanmasını yaygınlaştırmaktadır.

Olağan düşünme ve eleştirel düşünme arasındaki farklılığın netleştirilmemesi neredeyse her eleştirinin, karşı çıkışın veya tartışmanın bir eleştirel düşünme etkinliği gibi sunulmasına ya da görülmesine neden olmaktadır. Hâlbuki her eleştiri, karşı çıkış veya tartışma bir eleştirel düşünme etkinliği değildir. Bir işleyişin eleştirel düşünme etkinliği olması, onun belirli bir metodolojiye göre gerçekleştirilmesini gerektirmektedir. Görünen o ki olağan düşünme ve eleştirel düşünme arasındaki farklılığı netleştirip konuları derinlemesine ve teknik bir şekilde incelemek yerine yüzeysel ve kolay olana yönelmek eleştirel düşünmeyi salt tanımsal ve kuramsal aktarımlarla açıklama sıklığını artırmaktadır.

Yukarıdaki iki temel sorun eleştirel düşünmenin salt tanımsal ve kuramsal aktarımlarla açıklanmasını yaygınlaştırdığı gibi, bu tanımsal ve kuramsal aktarım alışkanlığının kendisi de bazı ilave sorunlara neden olmaktadır. Bu ilave sorunlardan ilki, eleştirel düşünmenin adlandırılmasına ilişkin bir belirsizliğin yaşanması hatta bu belirsizliğin fark edilmemesidir. “Eleştirel” kelimesini “düşünce” ya da “düşünme” ifadesiyle mi tamlama ilişkisine sokma yani ilgili araştırma alanını “Eleştirel Düşünce” ya da “Eleştirel Düşünme” olarak mı adlandırma gerekliliğinin belirsizliği bu durumun açık bir göstergesidir. Hâlbuki “eleştirel” kelimesini “düşünce” ya da [insanın sadece bilişsel süreçlerine gönderim yapan] “düşünme” ifadeleriyle tamlama ilişkisine sokmak birbirinden farklı şeylerdir. Bu yapılır ise eleştirel düşünmenin birinci durumda, “düşünce üzerine düşünme”; ikinci durumda ise “düşünme üzerine düşünme” olarak nitelendirilmesi gerekmektedir. Lakin eleştirel düşünmeyi bu iki seçenekten bırakınız yalnızca birisine indirgemeyi, her ikisiyle birden ilişkilendirmek bile onun alanını ciddi anlamda sınırlandırmaktadır. Çünkü eleştirel düşünme sadece “düşünce”ler ve bilişsel süreçler değil aynı zamanda varlıklar, olgular, duygular ve davranışlar üzerine de düşünme etkinliğidir. Bir düşüncenin doğru; bir düşünme biçiminin yanılıcı; bir akıl yürütmenin tutarlı; bir olgunun faydalı; bir duygunun haklı ve bir davranışın uygun olup olmaması üzerine düşünebiliyor ve sorgulayabiliyor olmak bu kapsam genişliğinin bir yansımasıdır. Hâliyle eleştirel düşünmeyi salt tanımsal ve kuramsal aktarımlarla açıklama alışkanlığı onun adlandırılmasına ilişkin belirsizliğin ne türden sorunları beraberinde getireceğinin fark edilmesini engellemektedir.

Eleştirel düşünmeyi salt tanımsal ve kuramsal aktarımlarla açıklama alışkanlığının neden olduğu bir diğer ilave sorun, “eleştirel düşünme” ve “akıl yürütme” arasındaki bağın koparılması ya da fark edilmemesidir. Akıl yürütme iddia, gerekçe, istisna ve çürütücü başta olmak üzere, işleyişinde belirli unsurlar barındıran bir düşünme etkinliği iken, eleştirel düşünme ise bu unsurların bir konuşmada, yazıda veya filmde bulunmaları durumunda seçilip ayırt edilmeleri ve aralarındaki ilişkilerin sağlamlık ve zayıflık bakımından sorgulanması ve denetlenmesidir. Bir konuşmadaki, yazıdaki veya filmdeki iddia, gerekçe, istisna ve çürütücü seçilip ayırt edilemiyor ise onların aralarındaki ilişkilerin sağlamlık ve zayıflık bakımından sorgulanması zaten olanaklı değildir. Bir konuşma, yazı veya film hakkında ilgili unsurları seçip ayırt etmeksizin saatlerce konuşmak bu eylemi bir eleştirel düşünme etkinliği hâline getirmemektedir. Çünkü iddianın,

gerekçenin, istisnanın ve çürütücünün tespit edilemediği durumda neyin eleştirilmesi yani desteklenmesi veya çürütülmesi gerektiği hâlâ bir muammadır.

Eleştirel düşünmenin ne olduğuna gelince, o sadece “düşünceler üzerine düşünme” ve “düşünme üzerine düşünme” değil aynı zamanda varlıklar, olgular, duygular ve davranışlar üzerine de düşünme etkinliğidir. Bu faaliyet salt “düşünsel” ya da “zihinsel” bir etkinlik olmakla kalmayıp bilimsel, siyasal, hukuksal ve ahlaksal meselelerle de doğrudan ilişkilidir. Nitekim bireyler iddialarını, kabullerini, inançlarını, tercihlerini ve davranışlarını makul gerekçelere dayandırdıkları oranda sadece kendi açıklamalarını desteklemekle kalmamakta aynı zamanda hem karakterlerini müspet bir şekilde biçimlendirmekte hem de üyesi oldukları toplumun gelişimine katkı sağlamaktadırlar.

İnsan belirli gerekçelerden hareketle bir davranışı tercih edip etmeme özgürlüğüyle yani tercihlerini belirli gerekçelere dayandırma biçimiyle diğer canlı türlerinden farklılaşmaktadır. Hayvanın yaşama tutunabilmek ve hayatını sürdürebilmek için yemesi, içmesi ve çiftleşmesi içgüdüsel davranışlardır. Ancak insan bu türden içgüdüsel davranışlara ilave olarak sadece biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak değil aynı zamanda bireysel ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmek için de olası seçenekler arasından tercih yapma özgürlüğüne sahiptir. Söz gelimi bir kimsenin bardağındaki suyu yaşamını sürdürmek için, haz almak için, sağlıklı kalmak için, cildini taze tutmak için, israf etmemek için, vücudundaki radyoaktif ilaçların etkisini azaltmak için içmesi nasıl ki farklı gerekçelere dayandırılan tercihler ise; bir öğrencinin üniversiteye bilgi edinmek için, meslek edinmek için, eğlenmek için, annesini-babasını üzmemek için, yapacağı başka bir şey olmadığı için gitmesi de farklı gerekçelere dayandırılan tercihlerdir. İnsan tercihlerini amaçlarına göre yapmaktadır ve bu amaçlar pek çok durumda gerekçeler ile aynı işlevi temsil etmektedirler. İnsan benimsediği amaçlar doğrultusunda kendi karakterini olumlu veya olumsuz bir şekilde biçimlendirdiğine göre, her bir birey tercihlerini gerekçelendirme işlevi bakımından eleştirel düşünmeye bir şekilde ihtiyaç duymaktadır.

İnsan eleştirel düşünmeye, karakterini biçimlendirme sürecinde ihtiyaç duyduğu gibi, bilimsel, siyasal, hukuksal ve ahlaksal meseleleri konu edinirken de ihtiyaç duymaktadır. Çünkü bu meselelere ilişkin değerlendirmeler en nihayetinde iddiaların, gerekçelerin, istisnaların ve çürütücülerin seçilip ayırt edilmeleri ve bunların aralarındaki ilişkilerin düzenlenip sorgulanmasıyla olanaklı hâle gelmektedir. Bir iddiayı nelerin yani hangi gerekçelerin doğrulayacağını ya da yanlışlayacağını bilmeyen birisinin bilim yapması veya bilimsel bir meseleyi değerlendirmesi ne denli olanaksız ise bir siyasal meseleyi yasalarla ve kamu yararıyla gerekçelendirme sorumluluğunun farkında olmayan birisinin bilinçli bir vatandaş olması da o denli olanaksızdır. Bu türden bir gerekçelendirme gayreti içerisine girmeyen hatta böyle bir işlemin varlığından bile haberdar olmayan bireylerin ve toplumların ne kendilerine özgü müspet bir karakter biçimlendirmeleri ne de bilimde ve sanatta ilerlemeleri söz konusudur. Bu bakımdan toplumdaki her bir birey yaşının yani içerisinde bulunduğu fizyolojik ve bilişsel gelişim düzeyinin elverdiği muhakeme yeteneği oranında eleştirel düşünme etkinliğine bir şekilde ihtiyaç duymaktadır.

Eleştirel Düşünme Öğrenimi: Sokrates'in Savunması

Sokrates “sınanmamış bir hayatın yaşamaya değer olmadığını” (Platon, 2021d, 38a) gerek öğretileriyle gerekse yaşam ve ölüm biçimiyle âdeta mermere kazırcasına tarihe nakşetmektedir. Filozof sadece öğretileriyle, tartışmalarıyla ve muhababını sorgulama tarzıyla değil aynı zamanda yaşam ve ölüm biçimiyle de (Epiktetos, 2020, ss. 333-334) eleştirel düşünmenin teşekkülüne ilişkin pek çok veriyi tarihe miras bırakmaktadır. Eleştirel düşünme öğrenimini uygulamalı bir şekilde ortaya koymak maksadıyla *Sokrates'in Savunması*'ni argümantatif bir çözümlemeye tabi tutmak bu mirasın açığa çıkarılmasına kısmen de olsa katkı sağlamaktadır.

Platon'un aktarımıyla [veya yazımıyla] günümüze ulaşan¹ *Sokrates'in Savunması* (SS) tarihe

¹ Platon'un *Sokrates'in Savunması* adlı kitabı Sokrates'in savunmasını tarihsel olarak aktaran tek eser ve anlatı değildir. Xenophon ve Diogenes Laertius gibi düşünürler filozofun savunmasına ilişkin farklı ve hayli muhtelif aktarımlar yapmaktadırlar (Brickhouse & Smith, 2004, s. 70, 2002, ss. 2-5). Eleştirel düşünme

mal olan bir felsefi manifestodur. SS'yi okuyan birisi eleştirel düşünmenin ne olduğundan ve nasıl işlediğinden haberdar olmasa bile bu durumu kolaylıkla fark edebilmektedir. Ancak bu türden bir eksik farkındalığa Sokrates'in ne denli erdemli ve ilkeli bir şahsiyet olduğunun belirtilmesinden daha fazla bir değerlendirme içeriği eşlik etmemektedir. İlgili esere ilişkin hazrı ve beğeniyi dile getirmekle sınırlı bu değerlendirme biçimi ise olağan düşünme tarzının yaygın bir özelliğidir.

SS'yi eleştirel düşünmeye konu edinmek öncelikle, filozofun savunmasını doğrudan etkileyen bağlamsal unsurların kategorik bir çerçevede genel hatlarıyla yansıtılmasını gerektirmektedir. Bahse konu savunma üzerinde doğrudan etkili bağlamsal unsurlar olmaları yönünden zaman, mekân, siyasal rejim, toplumsal yapı, mahkeme, suçlanan, suçlayan, konuşmacı ve dinleyici bu kategorik çerçevede yer alan en belirgin öğeleridir. Bu öğelerin sayısını artırmak mümkün olsa da bu yekûn SS'ye ilişkin bütüncül bir değerlendirmeyi şu an için olanaklı kılmaktadır.

SS'ye konu vakıya yani filozofun savunması M.Ö. 399 yılında Antik Yunan şehir devletlerinden biri olan Atina'da gerçekleşmektedir. Bu olaya ilişkin literatür bütüncül bir şekilde incelenir ise (M.Ö.) 431-404 yılları arasında Atina ve Sparta şehir devletleri arasında Peloponnesos Savaşı'nın gerçekleşmesinin ve bu savaşta Atina'nın yenilmesinin; 423 yılında Aristophanes'in *Bulutlar* adlı oyunu sahnelemesinin; 411-410 yılları arasında Atina'da oligarşi yanlılarının darbe yapmasının, 400'ler meclisinin ve ardından, 5000'ler rejiminin kurulmasının; 404-403 yılları arasında Atina'da 30 tiranlar rejiminin hüküm sürmesinin; ve 403 yılında Atina'da demokrasi rejiminin yeniden kurulmasının ilgili savunma üzerinde doğrudan etkilerinin bulunabileceği hemen fark edilmektedir. Nitekim Peloponnesos Savaşı'ndaki ağır yenilgi; halkın fakirliği ve sefaleti; bir de üstelik tiranların zalimce yönetimi Atina şehrini gergin bir ortam hâline getirmektedir. Sokrates bu birikmiş sorunlarla ve gerginliklerle bir nevi hesaplaşma dönemi gibi görülen bir zaman diliminde yani demokratik rejimin egemenliği esnasında, 500 [ya da 501] kişiden oluşan bir dinleyici ya da yargıç grubu önünde (Brickhouse & Smith, 2004, s. 70, 2002, ss. 2-5), suçlu olup olmamayı dinleyicinin oy çokluğuna göre belirleyen (Anıl, 1990, s. 40) ve bir günlük yargılamayla karar veren bir mahkemede savunmasını yapmaktadır (Miller & Platter, 2010, s. 6). Suçlanan, Sokrates'tir; suçlayanlar ise Meletos, Lykon ve Anytos'tur.

SS'yi eleştirel düşünme öğrenimini uygulamalı bir şekilde ortaya koymak maksadıyla konu edinmek, söz konusu savunmayı doğrudan etkileyen bağlamsal unsurları genel hatlarıyla yansıttıktan sonra, ilgili metni diyalektiksel ve retoriksel bir çözümlemeye tabi tutmayı gerektirmektedir. Çünkü içeriği bakımından SS sadece dinleyiciye yani mahkemedeki yargıçlara yönelik bir konuşma değil aynı zamanda suçlayıcılarla yani muhataplarla gerçekleştirilen bir diyalogtur.

Bir çözümlemenin retoriksel olması, onun "akıl yürütme", "konuşmacının karakteri" ve "dinleyicinin duygu durumu" olmak üzere üç temel işleyiş üzerinden sürdürülmesini; diyalektiksel olması ise, karşılıklı konuşmadaki soruların ve cevapların göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. SS'deki soruların ve cevapların genel itibarıyla argümanlara yönelik olması bu çalışmanın "argüman belirlenimi", "karakter yansıtımı" ve "duyguya başvuru" olmak üzere üç farklı alt kategoride ele alınmasını uygun hâle getirmektedir. Tabii ki burada bir retoriksel çözümlemenin yapıyor olması, ilgili işlemin Aristoteles'in yapılandığı hâliyle retorik sanatına göre düzenlendiğinin belirtilmesini gerektirmektedir (Aristoteles, 2022, 1354a12-1354a31, 1356a2-1356a21). Çünkü Sokrates'in ve Platon'un retorik dedikleri şey, erdemle ve doğrulukla alakası olmayan bir sofistlik konuşma tarzıdır (Platon, 2022b, 463a-c).

1. SS'de Argüman Belirlenimi

Gerek ilkökul ve ortaokul gerekse üniversite düzeyindeki öğrencilere "SS'nin konusu nedir? Açıklayınız.", "SS'nin ana teması nedir? Anlatınız." şeklinde sorular sormak ya da ödevler vermek ve ardından, SS'nin hikaye tarzında bir yeniden dinletisini ya da bazı paragraflarının neredeyse aynen aktarımını veya özetini yanıt olarak almak eğitim sistemimizin bir rutindir. Hâlbuki eleştirel düşünme bir kitabın, konuşmanın veya filmin hikaye edilmesinden ya da kısmen

öğrenimini merkeze alan bu çalışmada Sokrates'in savunması yalnızca Platon versiyonundan takip edilmektedir.

aktarılmasından ziyade içerdiği argümanların ve argüman-dışı unsurların seçilip ayırt edilmelerini ve ardından, ilgili argümanların sağlamlık ve zayıflık bakımından denetlenmelerini gerektiren bir metodolojik etkinliktir.

Akıl yürütme iddia, gerekçe, istisna ve çürütücü başta olmak üzere işleyişinde belirli öğeler içeren bir düşünme etkinliği iken; bu etkinlik vasıtasıyla ortaya konan ürün ise argümandır. Hâliyle eleştirel düşünme öğrenimini uygulamalı bir şekilde ortaya koymak maksadıyla SS'yi konu edinmek öncelikle ondaki argümanların seçilip ayırt edilmelerini ve denetlenmelerini gerektirmektedir. Tabii ki bu süreçte geleneksel bir tutum benimseyip "SS'nin ana konusu nedir? Açıklayınız." ya da "SS'nin ana teması nedir? Özetleyiniz." demek yerine "SS hangi iddiaları içermektedir ve bu iddialar yeterince iyi gerekçelendirilmiş midir?", "SS'de hangi argümanlar bulunmaktadır ve bu argümanlar sağlam mıdır?", "SS'ye konu taraflardan hangilerinin argümanları daha sağlamdır?" şeklinde sorular sormak eleştirel düşünme öğrenimini işlevsel hâle getirmektedir. Ayrıca argüman yeniden yapılandırma ve argüman haritalama teknikleriyle bu öğrenim sürecini biraz daha kolaylaştırmak ve verimli hâle getirmek olanaklıdır.

Resmi Suçlama [Argümanı]

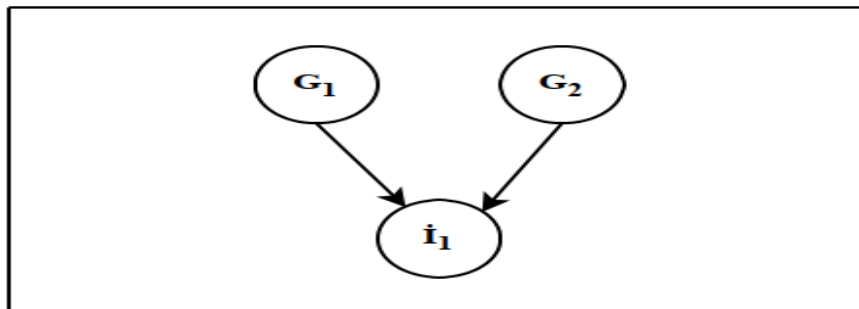
"Sokrates gençleri yoldan çıkardığı ve kentlin tapındığı tanrılara değil kendisinin icat ettiği yeni tanrılara tapındığı için suçludur." (Platon, 2021d, 24b-24c).

Geleneksel eğitime tabi bir öğrencinin SS'yi okurken yukarıdaki metni olduğu gibi anlaması hatta onu bir hikâyenin başlangıcı ya da parçası olarak görmesi kuvvetle muhtemeldir. Ancak eleştirel düşünme dersi alan bir öğrenci ilgili metnin bir iddia içerip içermediğini, şayet içeriyor ise bu iddianın makul bir şekilde gerekçelendirilip gerekçelendirilmediğini sorgulamakla daha farklı bir tutum sergilemektedir. Aslında bu sorgulama, ilgili metnin bir akıl yürütme olup olmadığını ya da argüman içerip içermediğini sorgulamaktan başka bir şey değildir.

Akıl yürütme ya da argüman en az bir iddia (İ) ve bir gerekçe (G) içerip aralarında çıkarım veya temellendirme ilişkisi bulunan cümlelerden oluşmaktadır. Aynı paragrafta veya sayfada yer alsalar bile, bu koşulu sağlamayan bir cümleler topluluğu ne akıl yürütmedir ne de argüman içermektedir. Yukarıdaki doğrudan alıntı Sokrates'in mahkemeye çıkmasına neden olan resmi suçlama metnidir. "Söz konusu metin bir iddia içermekte midir, şayet içeriyor ise bu iddianın kendisine dayandırıldığı bir gerekçe var mıdır?" diye sorulur ise onun bir iddia ve bu iddianın kendilerine dayandırıldığı iki gerekçe içerdiği görülmektedir. Bahse konu iddia "Sokrates suçludur." ifadesiyle; gerekçeler ise "Sokrates gençleri yoldan çıkarmaktadır." ve "Sokrates kentlin tapındığı tanrılara değil kendi icat ettiği tanrılara tapınmaktadır." ifadeleriyle temsil edilmektedir. Bu iddiadan ve gerekçelerden oluşan bütünü resmi suçlama [argümanı] adıyla aşağıdaki şekilde yeniden yapılandırmak ve haritalamak Sokrates'in savunmasına ilişkin tartışmaların daha belirgin ve şeffaf bir şekilde değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır. Hâliyle bu işlem eleştirel düşünme öğrenimine konu edilen SS'nin nasıl okunması gerektiğine dair ipuçları da içermektedir.

Tablo 1. Argüman Yeniden Yapılandırma: Resmi Suçlama [Argümanı]

G ₂	Sokrates kentlin tapındığı tanrılara değil kendisinin icat ettiği tanrılara tapınmaktadır.
G ₁	Sokrates gençleri yoldan çıkarmaktadır.
İ ₁	Sokrates suçludur.

Şekil 1. Argüman Haritalama: Resmi Suçlama [Argümanı]

Sokrates resmi suçlama [argümanı] olarak yapılandırılan yukarıdaki doğrudan alıntının dilekçeleştirilmesiyle mahkemeye verilmektedir. Filozof açısından, Meletos'un bu metni sanki yeni bir suçlamaymış gibi mahkemeye sunması garip bir durumdur. Çünkü dilekçedeki suçlamalar, filozofa uzun yıllardan beri atfedilen ithamlardır. Bu bağlamda filozof resmi suçlama argümanını doğrudan çürütmeye kalkmanın faydasız olacağını fark etmiş olmalı ki hakkındaki önceki suçlamaları çürüterek kendisini savunmaya başlamaktadır. SS'nin anlatı akışında dağınık bir şekilde yer almalarına rağmen, Sokrates'in kendisini savunmak için yaptığı açıklamalardan beş farklı ilave argüman çıkarıp bunları yeniden yapılandırmak ve haritalamak meseleyi daha anlaşılır hâle getirmek mümkündür. Üstelik bu işlem bir suçlamanın sadece argüman olarak yapılandırılma biçimini değil aynı zamanda çürütülme biçimini de gözler önüne sermektedir.

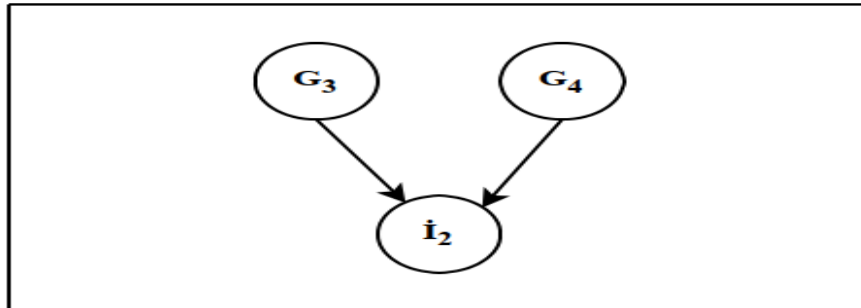
Önceki Suçlama Argümanı

"Şimdiki suçlamalarla şimdiki suçlayıcıların sırası daha sonra gelecek, çünkü yıllardır hiçbir doğru şey söylemedikleri hâlde karşınıza çıkarak beni suçlayanlar çok oldu. Anytos'la arkadaşları da çok tehlikeli oldukları hâlde ben bu eski suçlayıcılarımdan daha çok çekiniyorum. ... Güya, Sokrates adında bir bilge, gökyüzündeki olaylarla ilgileniyor, yeraltını araştırıyor ve önemsiz lafı [yani argümanı] önemli gösteriyormuş. Atinalılar, beni suçlayanların en tehlikelileri işte bu söylentileri yayanlardır, çünkü onları dinleyenler böyle uğraşları olanların tanrılara inanmadıklarını sanıyor." (Platon, 2021d, 18b-18d).

"Yukarıdaki doğrudan alıntı bir iddia içermekte midir, şayet içeriyor ise bu iddianın kendisine dayandırıldığı bir gerekçe var mıdır?" diye sorulur ise onun bir iddia ve bu iddianın kendilerine dayandırıldığı iki gerekçe içerdiği görülmektedir. Bahse konu iddia "Sokrates tanrılara inanmamaktadır." ifadesiyle; gerekçeler ise "Sokrates önemsiz lafı [yani argümanı] önemli göstermektedir." ve "Sokrates gökyüzündeki olaylarla ilgilenmekte ve yeraltını araştırmaktadır." ifadeleriyle temsil edilmektedir. Bağlam itibarıyla, Sokrates'in bu doğrudan alıntıda ifadelerini önceki suçlama argümanı adıyla aşağıdaki şekilde yeniden yapılandırmak ve haritalamak; ardından filozofun bu argümanı çürütme biçimini ortaya koymak hem bir argümanın kendisini içeren metinden nasıl çıkarıldığını yani soyutlandığını daha anlaşılır hâle getirmekte hem de eleştirel düşünme öğrenimini kolaylaştırmaktadır.

Tablo 2. Argüman Yeniden Yapılandırma: Önceki Suçlama Argümanı

G ₄	Sokrates önemsiz lafı [yani argümanı] önemli göstermektedir.
G ₃	Sokrates gökyüzündeki olaylarla ilgilenmekte ve yeraltını araştırmaktadır.
İ ₂	Sokrates tanrılara inanmamaktadır.

Şekil 2. Argüman Haritalama: Önceki Suçlama Argümanı

Yukarıdaki doğrudan alıntıdan anlaşıldığı kadarıyla, Sokrates henüz mahkemeye verilmeden önce toplumda kendisine yöneltilen bazı suçlamaların bulunduğu dikkat çekmekte ve bu suçlamaların neden olduğu önyargıları ortadan kaldırarak kendisini savunmaya başlamasının daha uygun olacağını belirtmektedir. Aslında filozof bu girişimiyle, hâlihazırda kendisini mahkemeye verenlerin suçlamalarını somut olgulara değil de toplum tarafından kendisine daha

önceden yöneltilen yani uzun yıllardan beri zaten var olan önceki söylentilere ve iftiralara dayandırdıklarını ima etmektedir (Miller & Platter, 2010, s. 152).

Çağdaş hukuk sistemleri ispat yükümlülüğünü iddia sahibine yüklerken yargı kararının doğruluğunu ise yasaya uygunlukla belirlemektedir. Ancak SS'deki işleyiş açısından, ispat yükümlülüğü iddia sahiplerinden yani suçlayanlardan ziyade suçlanana yani Sokrates'e yüklenirken yargı kararının doğruluğu ise yasaya uygunluktan ziyade yargıçların yani mahkemede hazır bulunan 500 [ya da 501] üyenin oy çokluğuna göre belirlenmektedir. Bu türden bir işleyiş günümüzde, ispat yükümlülüğünü değiştirme yanıtımacası olarak değerlendirilmektedir. Hâliyle SS'yi eleştirel düşünme öğrenimine konu edinmek iki yargılama biçimi arasındaki bu farklılığı daha başlangıçtan dikkate almayı gerektirmektedir.

Önceki suçlama argümanını SS'nin metninden çıkardıktan sonra eleştirel düşünme öğrenimi açısından yapılması gereken şey, ilgili argümandaki iddianın ve bu iddiayı desteklemek için kullanılan gerekçelerin doğruluk ve yanlışlık bakımından ayrı ayrı incelenmeleri ve ardından, ilgili iddia ve gerekçeler arasındaki çıkarım ya da temellendirme ilişkisinin makul olup olmadığının sorgulanmasıdır. Aslında bu işleyiş sıralaması, eleştirel düşünmenin temelinde akıl yürütmenin ve gerekçelendirmenin bulunduğu açık bir belirtisidir. Nitekim herhangi bir gerekçeye dayandırmaksızın "Sokrates tanrılara inanmamaktadır." demek ne denli alakasız ve belirsiz bir söylem ise herhangi bir iddia ile ilişkilendirmeksizin "Sokrates gökyüzündeki olaylarla ilgilenmekte ve yeraltını araştırmaktadır." demek de o denli alakasız ve belirsiz bir söylemdir. Yani iddia ve gerekçe, birlikte var olmaları koşuluyla alakalı ve belirli hâle gelen akıl yürütme ve argüman öğeleridir. Bu birliktelik yok ise ortada ne akıl yürütme ne de argüman vardır.

Sorular eleştirel düşünme öğrenimini kolaylaştıran araçlardır. Bunlar yapı ve içerik bakımından çeşitlilik gösterebilir de en genel hâliyle "niçin" veya "neden" sorusu ile temsil edilmektedirler. "Niçin" veya "neden" sorusu sadece argümandaki gerekçenin belirlenmesine yardımcı olmamakta aynı zamanda iddia ve gerekçe arasındaki çıkarım veya temellendirme ilişkisinin makul olup olmadığının sorgulanmasını da kolaylaştırmaktadır. "Sokrates niçin tanrılara inanmamaktadır?" ya da "Sokrates'in tanrılara inanmadığını nereden çıkarıyorsunuz?" diye sorulur ise çünkü "O, gökyüzündeki olaylarla ilgilenmekte ve yeraltını araştırmaktadır." şeklinde cevap vermek bu işleyişin bir yansımasıdır.

Bir konuşmadaki, yazıdaki veya filmdeki argümanları belirlemek ve ardından bu argümanların öğelerine yönelik sorular sormak ve açıklamalar açıklamalar yapmak eleştirel düşünme öğreniminin olmazsa olmazıdır. Argümanın tespit edilemediği durumda onun öğelerine yönelik sorular sormak ve açıklamalar yapmak zaten olanaklı değildir. Böyle bir durumda ise neyin eleştirilmesi yani savunulması veya çürütülmesi gerektiği belirsiz kalmaktadır. Önceki suçlama argümanı SS'nin metninden soyutlandığına göre, eleştirel düşünme öğrenimi açısından sıradaki işlem, Sokrates'in bu argümanı çürütme kendisini nasıl savunduğunu dikkatlice takip etmektir.

Çürütme bir argümanın gerek iddia ve gerekçe olmak üzere öğelerinden birine gerek bu öğeler arasındaki çıkarım veya temellendirme ilişkisine gerekse bir bütün olarak kendisine yönelik bir işlemdir. SS'nin anlatı akışından anlaşıldığı kadarıyla, Sokrates önceki suçlama argümanını içerdiği gerekçelerin yanlışlıklarını göstermek suretiyle çürütmeye yönelmektedir. Yani filozof gerekçelerin yanlışlıklarını göstermek suretiyle bu gerekçelerden çıkarılan ya da onlara dayandırılan iddiayı da işlevsiz hâle getirmeye çalışmaktadır. Nihayetinde bu durum önceki suçlama argümanını bir bütün olarak çürütme girişimidir. Hâliyle bu girişim eleştirel düşünme etkinliğinde çürütme işleminin nasıl gerçekleştirildiğinin de yalın bir örneğidir.

Sokrates açısından, önceki suçlama argümanını oluşturan söylemler yani İddia 2, Gerekçe 3 ve Gerekçe 4 kendisinin uzun yıllardır maruz kaldığı haksız suçlamalardır hatta iftiraldır. Bu iftiralar o denli fazla sayıda kişi tarafından yayılmaktadır ki filozof ne komedi yazarı Aristophanes dışında bu kimselerin kimler olduğunu bilemediğini ne de onlara karşı kendisini doğrudan savunabildiğini belirtmektedir. Aristophanes Sokrates'in mahkemeye verilmesinden tam yirmi beş yıl önce *Bulutlar* adlı oyununu sahnelemektedir ve ilginçtir ki önceki suçlama argümanı yeniden yapılandırma ve haritalama teknikleriyle bu oyunun metninden aynen ve kolaylıkla çıkarılabilmektedir (Aristophanes, 1994, ss. 26-27, 34-36). Öyle görünüyor ki Aristophanes'in

sahnelediği dönem itibariyle bu oyun bir komedi olarak algılanmakta hatta Sokrates'in kendisi bu oyunun izleyicileri arasında yer alsada o zaman bu mizaha yönelik bir hoşnutsuzluk belirtisi göstermemektedir. Lakin bu mizahın (Friedell, 1999, ss. 253-254) yirmi beş yıllık bir zaman dilimi içerisinde Sokrates'e yönelik büyük bir ithama dönüşmesi hatta sonunda onun bir mahkemede resmen suçlanmasına dayanak oluşturması hayli dikkat çekicidir.

Sokrates gökyüzündeki olaylarla ilgilenme ve yeraltını araştırma gibi konularla ilgilenmediğini ve onlara dair bilgi sahibi olmadığını belirtmekte, üstelik bunu söylemesinde ilgili konularla ilgilenen uzmanları hor görmesi ya da kendisini mahkemeye verenlerden korkması gibi bir durumun etkili olmadığını dile getirmektedir (Platon, 2021c, 96a-96d). Hatta filozof dinleyiciler arasında kendisinin bu türden konulara ilişkin konuşma yaptığına tanıklık eden birisi var ise bunu mahkeme önünde açıklamasını istemektedir. Dinleyiciler arasından filozofun böyle bir konuşmasına tanıklık eden birisinin çıkmaması önceki suçlama argümanındaki Gerekçe 3'ün yanlışlığını teyit etmektedir (Platon, 2021d, 19b-19d).

Sokrates'in önemsiz lafı [yani argümanı] önemli gösterdiğini ileri sürmek aslında filozofu ücret karşılığı ders veren bir sofist olmakla itham etmektir (Akyüz, 2016, ss. 248-250). Aristophanes'in tam yirmi beş yıl önce sahnelediği *Bulutlar* oyunundaki bir anlatıya göre, Pheidippides adlı bir genç Sokrates'ten önemsiz lafı [yani argümanı] önemli göstermeyi öğrenmekte ve elde ettiği bu ikna ya da manipülasyon yeteneği sayesinde sadece babasını borçlarından kurtarmakla kalmamakta hatta babasını dövse bile muhataplarını bu işi haklı bir gerekçeyle yaptığına ikna edebileceğini belirtmektedir (Aristophanes, 1994, ss. 98-99). Sokrates, Aristophanes'in eserlerinde kendisi hakkında bu türden anlatılara yer verilse bile, hiçbir zaman insanları eğitime işine girmediğini, bu yolla para kazanmadığını, kendisi hakkında böyle bir şey duyarlar ise bunun doğru olmadığını hatta ücret karşılığı ders verseydi bu denli fakir birisi olmayacağını belirtmektedir. Yani filozof bu açıklamalarıyla önceki suçlama argümanındaki Gerekçe 4'ün yanlışlığını göstermektedir (Platon, 2021d, 19d-20c).

Sokrates önceki suçlama argümanındaki Gerekçe 3'ün ve Gerekçe 4'ün yanlışlıklarını göstermekle sadece ilgili argümanı çürütmekle kalmamakta ayrıca kendisine yönelik dinleyicinin zihnindeki önyargıları da ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Elbette Sokrates'in gerçekten, gökyüzündekilerle ve yeraltındakilerle ilgilenip ilgilenmediğini, eğitim işine girip girmediğini, sofist olup olmadığını (Nietzsche, 2018, s. 340); hatta önceki suçlama argümanındaki Gerekçe 3'ü ve Gerekçe 4'ü İddia 2 ya da tanrıya inanma[ma] ile ilişkilendirmenin makul olup olmadığını bağlam itibariyle uzun uzun tartışmak olanaklıdır. Ancak hem SS'nin metnine ve anlatı akışına sadık kalabilmek hem de eleştirel düşünme öğrenimini araştırmanın odak noktasında tutabilmek için önceki suçlama argümanına ilişkin bu açıklamalarla şimdilik yetinmek uygun görünmektedir. Üstelik bundan sonraki tartışmalar önceki suçlama argümanı ile tamamen alakasız konular değildir.

İftiraların Kaynağı Argümanı

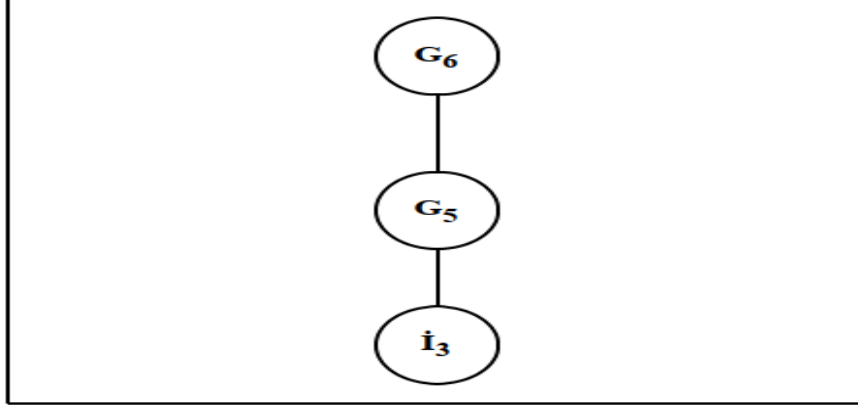
Sokrates, önceki suçlama argümanına ilişkin açıklamalardan sonra, hiç kimsenin durduk yere bir başkasını suçlamayacağını düşünmüş olmalı ki dinleyiciye şöyle seslenmektedir:

"İçinizden biri söz alarak belki de şöyle diyebilir: "Sokrates, sen nelerle ilgileniyorsun ve hakkında çıkan iftiralar nereden kaynaklanıyor? Başkalarının da ilgilendiği şeylerle ilgileniyor olsaydın namın böyle yürümez, hakkında bunca söylenti çıkmazdı. Haydi neler yaptığını anlat da senin adına hayali hikâyeler uydurmak zorunda kalmayalım." (Platon, 2021d, 20c-20d).

Sokrates kendisine yönelik suçlamaları birer iftira olarak görmekte ve sadece namının değil ayrıca maruz kaldığı iftiraların da sahip olduğu bir bilgelik türüne ilişkin sorgulamalardan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Sokrates'in bu bağlamdaki açıklamalarını filozofun diliyle ve iftiraların kaynağı argümanı adıyla SS'nin anlatı akışından çıkarıp aşağıdaki şekilde yeniden yapılandırmak ve haritalamak eleştirel düşünme öğreniminin işleyiş biçimini daha anlaşılır hâle getirmektedir. Tabii ki bu çıkarım sürecinde ilgili anlatı akışına gerek iddianın gerekse gerekçelerin tespitine ilişkin çeşitli soruların sorulması gerekmektedir. Belirlenen iddiaya "niçin" veya "neden" sorusunu yönelmek bu işleyişin yalnız bir örneğidir.

Tablo 3. Argüman Yeniden Yapılandırma: İftiraların Kaynağı Argümanı

G₆	Kendilerini bilge sananlar bilgisizliklerini ortaya çıkaranlardan nefret etmekte ve onlara iftira etmekte bir sakınca görmezler.
G₅	Sahip olduğum bilgelik türüne ilişkin sorgulamalarımla kendilerini bilge sananların bilgisizliklerini ortaya çıkardım ve hâliyle, bu insanların nefretini üzerime çektim.
İ₃	Haksız yere suçlanmakta yani iftiraya maruz kalmaktayım.

Şekil 3. Argüman Haritalama: İftiraların Kaynağı Argümanı

Anlatılanlara göre, Sokrates'in arkadaşı Khairephon bir gün Delphoi'deki kâhin aracılığıyla tanrıya "Sokrates'ten daha üstün bir bilge var mı?" diye sormakta ve bu sorusuna "Hayır." yanıt almaktadır. Kendisini, bırakınız bir bilge olarak adlandırılmayı, hiçbir şey bilmeyen birisi olarak gören Sokrates ise, tanrının yalan söylemeyeceğine emin olmakla birlikte onun bu yanıt ile neyi kastettiğini araştırmaya koyulmaktadır. Filozof bu araştırma sürecini özellikle kendisini bilge olarak gören kişilere çeşitli sorular sormakla sürdürmektedir. Onun bu bağlamda soru sorduğu kişilerden ilki bir siyasetçidir. Bu sınama sürecinde Sokrates, birçok kişiye ve özellikle de kendisine bilge görüldüğü hâlde bu siyasetçinin bilge olmadığını fark etmektedir. Tabii ki bu süreç muhatabın bilge olmadığını kanıtlanmasıyla neticelenmektedir.

Sokrates, tanrısal kehaneti anlama gayretiyle, kendilerini bilge olarak gören ya da en azından toplum tarafından bilge olarak görülen ozanlara ve ardından, zanaatçılara da çeşitli sorular sormakta ve benzer bir sonuçla karşılaşmaktadır. Filozof sınıdığı bu kimselerin, aslında belirli bir konuya ait bazı şeyleri bildiklerini fakat kendilerinin diğer konularda da bilge olduklarına inandıklarını fark etmektedir. Sokrates bu süreçten edindiği çıkarımla bir soru da kendisine sorarak sınıdığı kişiler gibi "kendisini bilge sanan bir cahil" mi yoksa "hiçbir şey bilmediğini bilen biri" mi olmak gerektiği ikilemiyle yüzleşmektedir. Nitekim Sokrates insanın, tanrısal bilgeliğe özgü bir şekilde, herşeyi bilmesinin olanaksız olduğunu ve dolayısıyla, tanrısal bilgeliğe nazaran insani bilgeliğin hiçbir değerinin olmadığını fark etmekte ve böylelikle, hiçbir şey bilmedikleri hâlde "kendisini bilge sanan cahil"lere nazaran kendisinin, [en azından] hiçbir şey bilmediğini bilmekle yani "kendini bilmek"le onlardan az da olsa daha bilge olduğunu düşünmektedir (Miller & Platter, 2010, s. 160). Aslında filozof bu araştırma ve sorgulama girişimiyle yalnızca yüzleştiği ikilemi aşmakla kalmamakta aynı zamanda anlamaya çalıştığı ve önem atfettiği tanrısal kehanetin doğruluğunu da [kendince] kanıtlamaktadır (Platon, 2021d, 20c-23c).

Sokrates tanrısal kehaneti anlama ve sahip olduğu bilgelik türüne ilişkin sorgulama sürecinde özellikle zengin çocuklarının boş zamanları çok olduğu için etrafında kendiliklerinden toplandıklarını ve birilerinin sınanmasını görmekten hoşnut olduklarını ifade etmektedir (Pomeroy vd., 2020, s. 265). Tabii ki bu gençler zamanla Sokrates'i taklit ederek etraflarındaki insanları sorgulamaya başlamakta ve sınanmaya maruz kalıp da bir şekilde bilgisizlikleri ortaya çıkanlar ise doğrudan bu gençleri değil de gençleri yoldan çıkarma ithamıyla Sokrates'i suçlamaya

başlamaktadırlar (Nietzsche, 2018, s. 338). Filozofun iddiasına göre, Sokrates'in ne yaparak ve ne öğreterek gençleri yoldan çıkardığının sorulması hâlinde bu kimseler söyleyecek bir şey bulamamaktadırlar. Lakin bu kimseler hem söyleyecek bir şeyleri olmadığını hem de bilgisizliklerinin ortaya çıkmaması için filozofa, genel itibarıyla, felsefeyle ilgilenenlere özgüymüş gibi görünen suçlamalar yöneltmektedirler. SS'nin anlatı akışından açıkça anlaşıldığı üzere, filozof açısından, gökyüzünde ve yeraltında olup bitenleri inceleme; tanrılara inanmama; önemsiz lafi [yani argümanı] önemli gösterme; gençleri yoldan çıkarma gibi ithamlar kendisine yöneltilen bu türden haksız suçlamalardır yani iftirallardır (Platon, 2021d, 23c-23e).

Kendisini bilge sananların hatta bu sanının somut ve soyut getirilerini devşirmekle kendilerine belirli bir konfor alanı yaratanların sorgulanmaktan hoşlanmamaları ve kendilerini sınavarak gerçeği ortaya çıkarmaya yeltenenlerden nefret etmeleri hemen hemen her dönemin yaygın bir olgusudur. Bu bakımdan Sokrates bir "at sineği" gibi Atinalıları rahatsız edip onları araştırmaya ve sorgulamaya teşvik etmekle hatta bu işi tanrısal bir vazife olarak görmekle, yağmurlu bir günde ulu bir çınarın şimşeği çekmesi gibi, gerilimli bir zaman diliminde toplumun özellikle ileri gelenlerinin nefretini üzerine çekmiş görünmektedir (Battelli, 2017, ss. 144-145). Bu olayı SS'nin anlatı akışında bir hikâye okurmuşçasına takip etmek yerine argüman olarak yapılandırmak eleştirel düşünme öğreniminin sağladığı pek çok farkındalığı beraberinde getirmektedir. Bu türden bir farkındalık olaya özgü konunun hem farklı yönlerinin görülmesini ve sorgulanmasını hem de daha kalıcı bir şekilde öğrenilmesini olanaklı hâle getirmektedir.

Eğitimle İlgisizlik Argümanı

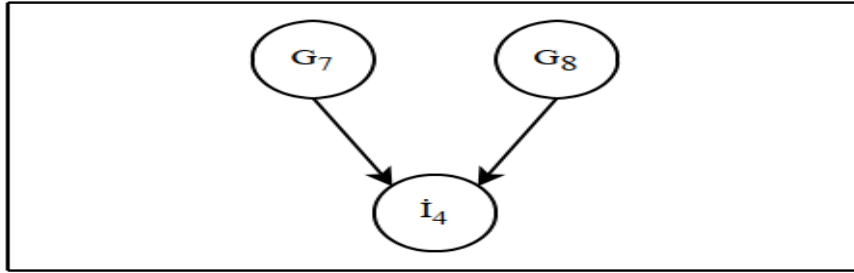
Bir argümanı gerek iddia ve gerekçe olmak üzere öğelerinden birinin veya ikisinin yanlışlığını göstermek gerek bu öğeler arasındaki çıkarım veya temellendirme ilişkisinin zayıflığını göstermek gerekse bir bütün olarak kendisine saldırmak suretiyle çürütmek argüman çürütmenin yaygın biçimleridir. Bazı durumlarda ise iddianın ya da gerekçenin içerdiği bir kavramsal içeriğe odaklanıp ona ilişkin sorular sormak argüman çürütmenin daha teknik ve daha uzmanca bir yoludur. Aslında bu yolun veya yöntemin felsefe tarihindeki en bilindik kaşifi ve uygulayıcıyı Sokrates'tir. İlginçtir ki filozof önceki suçlama argümanı ve iftiraların kaynağı argümanı olarak yapılandırılan açıklamaları müteakiben sanki kendini savunma biçimini tamamen değiştirmekte ve resmi suçlama argümanında Gerekçe 1 olarak belirlenen cümledeki "gençleri yoldan çıkarmak" (Platon, 2022a, 492a-b) ifadesini seçip ayırt ederek bu ifadeye ilişkin sorularıyla muhatabının suçlamasını çürütecek şekilde bir açıklama çerçevesi sunmaktadır. Tabii ki bu açıklama çerçevesinin resmi suçlama argümanından, önceki suçlama argümanından ve iftiraların kaynağı argümanından farklı olarak doğrudan konuşmayla değil de muhataba yönelik sorularla ve bu sorulara verilen cevaplarla (Yakut, 2017, s. 131) yani diyalektiksel bir işleyişle yapılandırılmış olması eleştirel düşünme öğrenimi açısından dikkate değer bir farklılıktır. Nitekim SS'nin metninden anlaşıldığı kadarıyla, sorulara cevap vermenin yasal bir zorunluluk olması bu yapılandırmaya ve bir bakıma, filozofun sokratik yöntemi mahkemede uygulamasına olanak sağlamış görünmektedir.

Bir şeyin "ne olduğu"nu sorgulamak sokratik yöntemle özgü en çetin ve en çetrefilli sınamadır. Sokrates muhatabına gençleri yoldan çıkarmanın "ne olduğu"nu sormasa yani onu en çetin ve en çetrefilli sınamasına tabi tutmasa bile, kısmen bu sınama tarzına dayanan ve eleştirel düşünme öğrenimi açısından hayli dikkat çekici olan bir çürütme tekniğini bu bağlamda kullanmaktadır. Bir şeyi karşıtıyla çürütme tekniği olarak adlandırabileceğimiz bu kullanım SS'de şu şekilde işlemektedir. Şöyle ki Meletos "gençleri yoldan çıkarmanın" kim olduğunu bildiğine (Platon, 2021a, 2c-2d) yani Sokrates'i suçlayıp mahkemeye çıkardığına göre, "gençleri iyi yetiştiren" kim olduğunu da bilmesi gerekmektedir. Sokrates Meletos'a "gençleri iyi yetiştiren" kim olduğuna dair bazı sorular sormakta ve ondan, Sokrates hariç neredeyse herkesin gençleri iyi yetiştirdiği şeklinde özetlenebilecek ilginç ve ironik yanıtlar almaktadır (Platon, 2021d, 24d-25c). Filozof açısından bu sorgulamadan çıkan sonuç son derece açıktır: Meletos gençlerin yoldan çıkarılmasıyla ya da iyi yetiştirilmesiyle yani onların eğitimiyle ilgilenen birisi değildir; ilgisi ve bilgisi olmayan bir meselede [ilgiliymiş ve bilgiliymiş gibi] rol yaparak insanları suçlamakla hem ciddi konularla dalga geçmekte hem de onları sorumsuzca mahkemelerde süründürmektedir. Sokrates'in bu sorgulamasını eğitimle ilgisizlik argümanı adıyla SS'nin metninden çıkarıp

aşağıdaki şekilde yeniden yapılandırmak ve haritalamak hatta $[(\dot{I} \rightarrow B), (\sim B) \therefore (\sim \dot{I})]$ şeklinde sembolleştirmek eleştirel düşünme öğrenimini uygulamalı bir şekilde ortaya koymaya yardımcı olmaktadır.

Tablo 4. Argüman Yeniden Yapılandırma: Eğitimle İlgisizlik Argümanı

G₈	Gençlerin eğitimiyle ilgilenen biri onları iyi yetiştirenin kim olduğunu bilmelidir.
G₇	Meletos gençleri iyi yetiştirenin kim olduğunu bilmemektedir.
İ₄	Meletos gençlerin eğitimiyle ilgilenen birisi değildir.

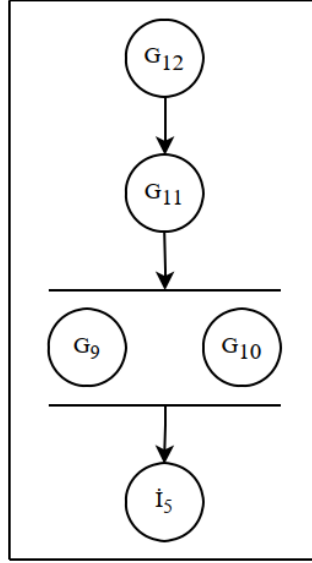
Şekil 4. Argüman Haritalama: Eğitimle İlgisizlik Argümanı

Suçlamanın Gereksizliği Argümanı

Sokrates resmi suçlama argümanına yönelik sorularını sürdürmekte ve Meletos'a "Hiçkimse kendisi için zararlı olanı istemez." ya da "Herkes kendisi için iyi olanı ister." şeklindeki ilkenin doğruluğunu onaylatır onaylatmaz, SS'nin anlatı akışından suçlamanın gereksizliği argümanı adıyla aşağıdaki şekilde çıkarılıp yeniden yapılandırılması ve haritalanması mümkün bir açıklamayı ön plana çıkarmaktadır (Platon, 2021d, 25e-26b). Yeniden yapılandırılan ve haritalanan bu argümanın esasında $[(\dot{C} \vee \sim \dot{C}), \dot{C} \rightarrow (\dot{I} \vee \sim \dot{I}), (\dot{I} \rightarrow \sim Z), (\sim \dot{I} \rightarrow \sim M) \therefore (\sim S)]$ şeklinde sembolleştirilebilen bir ikilem olması ve ikilemlerin hayli etkili birer çürütme tekniği olmaları eleştirel düşünme öğrenimi açısından dikkate alınması gereken bir husustur. SS'de, ister boynuzlardan tutmak isterse boynuzlar arasından kaçmak suretiyle olsun, Meletos'un bu ikilemden çıktığına dair bir işaret bulunmamaktadır.

Tablo 5. Argüman Yeniden Yapılandırma: Suçlamanın Gereksizliği Argümanı

G₁₂	Bir kimse gençleri ya yoldan çıkarmaktadır ya da yoldan çıkarmamaktadır.
G₁₁	Gençleri yoldan çıkaran kimse bunu ya isteyerek yapmaktadır ya da istemeden yapmaktadır.
G₁₀	Gençleri isteyerek yoldan çıkarıyor isem bu durumda gençlerin bana da zarar verecek olmalarını görememiş yani kendime zarar vermeyi tercih etmiş olurum ki bu saçmadır. Çünkü, Meletos'un da doğruluğunu onayladığı üzere, "Hiçkimse kendisi için zararlı olanı istemez."
G₉	Gençleri istemeden yoldan çıkarıyor isem bu durumda kasıtsız bir suçtan dolayı mahkeme önüne çıkmamı emreden bir yasa bulunmamaktadır.
İ₅	Suçlanmam gereksizdir.

Şekil 5. Argüman Haritalama: Suçlamanın Gereksizliği Argümanı

Sokrates eğitimle ilgisizlik argümanına ve suçlamanın gereksizliği argümanına ilişkin açıklamalarıyla özellikle resmi suçlama argümanındaki İddia 1'in ve Gerekçe 1'in yanlışlığını göstermektedir. Aslında bu girişim resmi suçlama argümanının zayıflığını genel itibariyle ortaya koysa da ilgili argümandaki Gerekçe 2'nin de özellikle tartışılması SS'yi eleştirel düşünme öğrenimine konu edinmenin olmazsa olmaz koşuldur. Çünkü suçlayıcılar özellikle bu gerekçeye dayanarak Sokrates'in tanrıya inanmadığını ileri sürmektedirler. Bu iddia ise sadece resmi suçlama argümanı ile değil ayrıca şu ana kadar yeniden yapılandırılan ve haritalanan bütün argümanlarla hatta SS'nin tamamıyla doğrudan alakalı bir suçlamadır.

Tanrının Varlığına İnanç Argümanı

Sokrates resmi suçlama argümanını çürütmek amacıyla sadece eğitimle ilgisizlik argümanına ve suçlamanın gereksizliği argümanına ilişkin açıklamaları değil aynı zamanda SS'nin anlatı akışından tanrının varlığına inanç argümanı adıyla çıkarılıp yeniden yapılandırılması ve haritalanması mümkün aşağıdaki açıklamaları da kullanmaktadır (Platon, 2021d, 26b-28b). Bu açıklamaların geneli Meletos'a sorulan sorularla ve bu sorulara verilen yanıtlarla yani diyalektik bir işleyişle biçimlendirilmektedir. Bu bağlamda Sokrates çelişmesini göstermek suretiyle Meletos'un kullandığı gerekçeyi yanlışlamaya yönelmektedir ki bu işleyiş eleştirel düşünme öğrenimi açısından hayli dikkate değer bir çürütme tekniğidir. Hatta bu yönelimde filozof kendisini çelişkili bir gerekçeye dayanarak suçlayan ve mahkeme önüne çıkaran Meletos'u neredeyse "ad hominem" yani "kişiye saldırma yanıltmacası" olarak yorumlanabilecek (Platon, 2022b, 454c) düzeyde şiddetli bir şekilde eleştirmektedir. Filozofun Meletos'un kendini beğenmiş ve terbiyesiz biri olduğunu söylemesi ve onun mahkemeye sunduğu suçlama dilekçesini bu kendini beğenmişliğinden ve terbiyesizliğinden hatta gençliğinin verdiği toyluktan dolayı imzaladığını belirtmesi bu durumun bir göstergesidir.

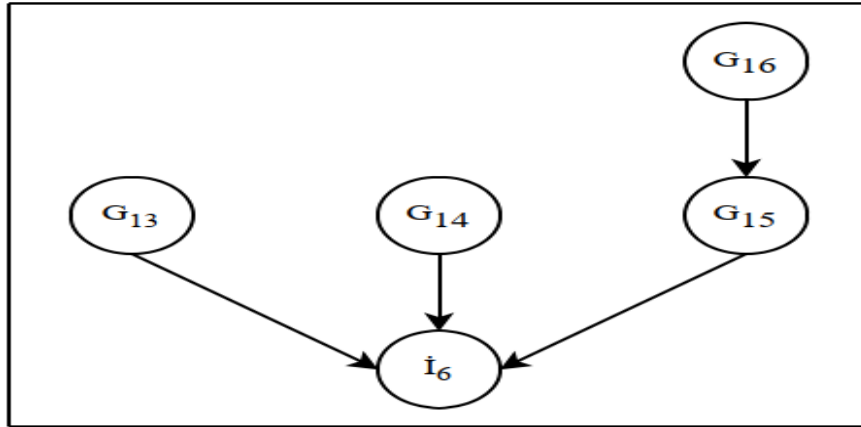
Yeni tanrılar icat etmekle ve tanrıların bazısına inanıp bazısına inanmamakla suçlanan Sokrates, yeni tanrılar icat etmediğini, bu ithamı yöneltenlerin kendisini Anaksagoras ile karıştırdıklarını (Nietzsche, 2018, s. 251, 262) hatta isteyen herkesin Anaksagoras'ın fikirlerini içeren kitapları agorada çok düşük bir ücret karşılığında satın alabileceğini belirtmektedir. Üstelik filozof bu fikirleri kendisine mal ederek gençlere anlatmış olsa bile Anaksagoras'ın kitaplarına kolaylıkla erişebilen gençlerin bu mal etmeden yani intihalden dolayı kendisini ayıplayacaklarını ileri sürmektedir. Diğer taraftan, Sokrates kendisinin hem bazı tanrılara inanıp bazı tanrılara inanmamakla itham edilmesinin hem de [diyaloğun devamında,] tanrıya inanmamakla yani bir tanrı-tanımsız olmakla suçlanmasının bir çelişki olduğunu belirtmektedir. Filozof açısından bu durum sadece kendisine yöneltilen suçlamanın temelsizliğinin değil ayrıca suçlayanların bilgisizliğinin ve kötü niyetliliğinin de bir işaretidir.

Sokrates, kendi içinde tanrısal bir şeyin yani daimon'un bulunduğunu her zaman dile

getirdiğini (Anıl, 1990, s. 62) ve hâliyle, tanrısal bir şeye inanıp da tanrıya inanmamanın, insani şeylerin varlığına inanıp da insanın varlığına inanmamak ya da katırların varlığına inanıp da atların ve eşeklerin varlığına inanmamak gibi bir saçmalık olacağını dile getirmektedir. SS'nin metninden açıkça anlaşılacağı üzere, filozofun gerek sahip olduğu bilgelik türüne ilişkin sorgulamalarla Atinalıları bir at sineği gibi rahatsız ederek uyandırmaya çalışmayı gerekse kendisi hakkında ölüm kararı verilse bile mahkemede doğruları söylemeyi kutsal bir görev olarak görmesi onun bir tanrı-tanımaz olmadığının açık göstergeleridir. Dahası, filozof bırakınız bir tanrı-tanımaz olmayı, kendisinin tanrı tarafından kente sunulan bir armağan olduğunu düşünmektedir. SS'nin metninden bu açıklamaları destekleyen daha farklı gerekçeler temin etmek mümkün olsa da tanrıya inanç argümanını aşağıdaki şekilde yeniden yapılandırmak ve haritalamak eleştirel düşünmenin öğrenim biçimini ortaya koymak için yeterlidir.

Tablo 6. Argüman Yeniden Yapılandırma: Tanrının Varlığına İnanç Argümanı

G ₁₆	Tanrısal şeylerin varlığına inanan bir kimsenin tanrının varlığına inanmaması bir saçmalaktır.
G ₁₅	İçimde, bir şey yapacağım zaman davranışlarımın doğruluğu veya yanlışlığı hususunda beni uyaran tanrısal bir şey yani daimon bulunmaktadır.
G ₁₄	Bir kimsenin hem bazı tanrılara inanıp bazı tanrılara inanmadığını iddia etmek hem de onu bir tanrı-tanımaz olmakla suçlamak bir çelişkidir.
G ₁₃	Yeni tanrılar icat ettiğimi ve tanrıların bazılarına inanıp bazılarına inanmadığımı iddia edenler beni Anaksagoras ile karıştırmaktadırlar.
İ ₆	Bir tanrı-tanımaz olmam söz konusu değildir.

Şekil 6. Argüman Haritalama: Tanrının Varlığına İnanç Argümanı

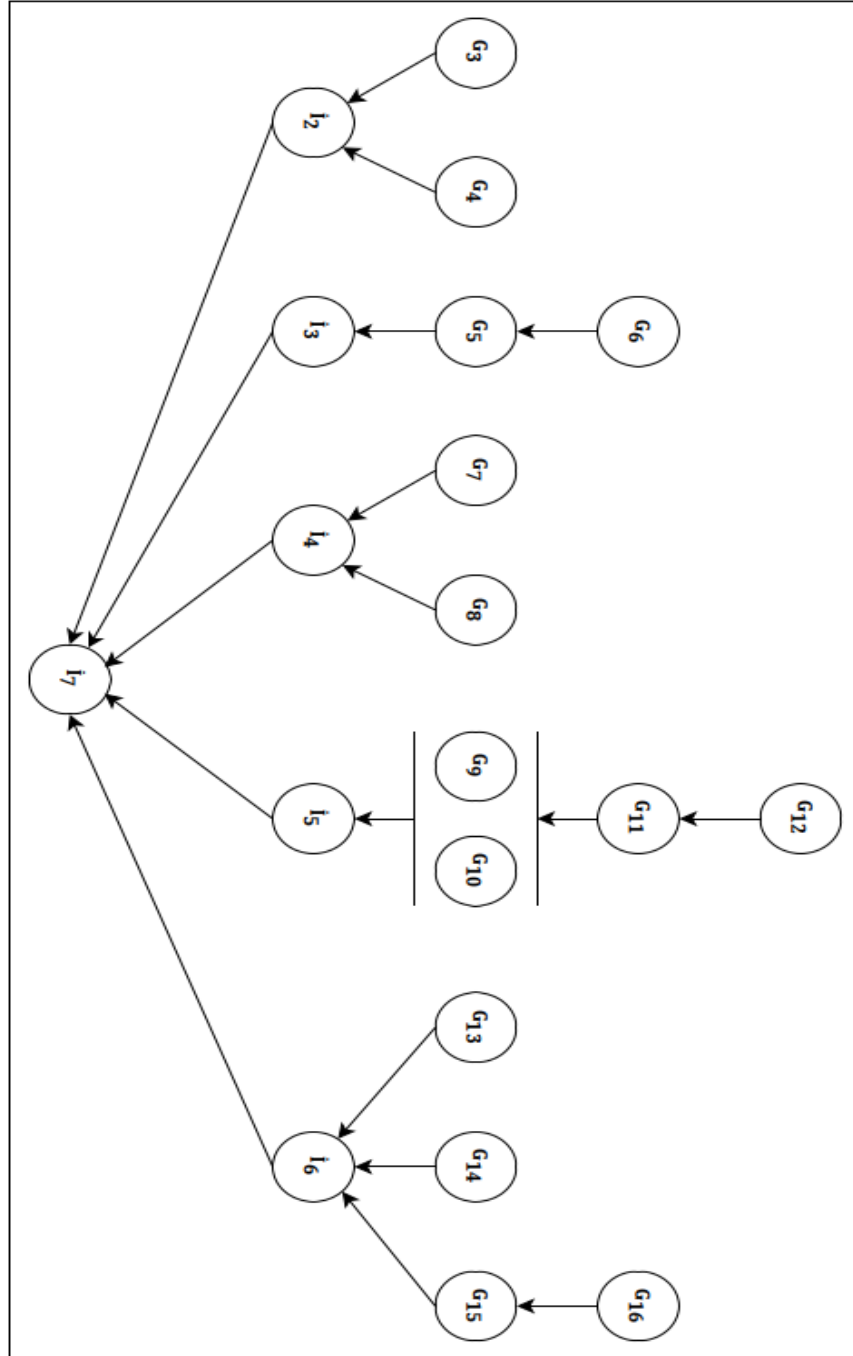
SS'nin metninden daha pek çok sayıda farklı argüman çıkarıp yeniden yapılandırmak ve haritalamak mümkün olmakla birlikte Sokrates'in kendisini savunmak için yaptığı en dikkat çekici açıklamalardan şu ana kadarki argümanları çıkarıp yeniden yapılandırmak ve haritalamak eleştirel düşünme öğreniminin işleyiş biçimini uygulamalı bir şekilde ortaya koymak için yeterlidir. Hatta SS'nin anlatı akışından hareketle şu ana kadar düzenlenen bu işleyişi yine argüman yeniden yapılandırma ve haritalama tekniklerini kullanarak bütüncül bir şekilde daha da görünür hâle getirmek olanaklıdır. Üstelik bu bütüncül sunum SS'ye ilişkin tartışmaların sadece daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine değil ayrıca hem daha kalıcı bir şekilde öğrenilmesine hem de [zamanla] daha kolay bir şekilde hatırlanmasına yardımcı olmaktadır.

Resmi suçlama argümanı adıyla yapılandırılan açıklama Sokrates'in mahkemeye verilmesine neden olan resmi suçlama olduğuna göre, bu çalışmayla SS'nin metninden soyutlanan diğer beş argüman yani önceki suçlama argümanı, iftiralara kaynağı argümanı, eğitimle ilgisizlik argümanı, suçlamanın gereksizliği argümanı ve tanrının varlığına inanç argümanı filozofun kendisini

savunmak için yaptığı açıklamalardan çıkarılan argümanlardır. Eleştirel düşünme öğrenimini biraz daha kolaylaştırmanın ve cazip hâle getirmenin bir yöntemi olarak bu beş argümanı Sokrates'in suçsuzluğu argümanı adıyla aşağıdaki gibi bütüncül bir şekilde yeniden yapılandırmak ve haritalamak sadece eleştirel düşünme öğrenimini salt tanımsal açıklamalarla sınırlandırmanın sorunluluğunu değil aynı zamanda eleştirel düşünme öğreniminde neyin nasıl eleştirilmesi yani savunulması veya çürütülmesi gerektiğini de belirgin bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada aşağıdaki argüman yeniden yapılandırma tablosunu ve argüman haritalama şeklini okurken iki hususu özellikle göz önünde bulundurmak gerekmektedir ki bunlardan birincisi, ilgili tabloda ve şekilde İ harfiyle sembolleştirilen iddialardan her birinin SS'den çıkarılan ayrı ve bağımsız bir argümanın başlangıcı olarak yorumlanabiliyor olması; ikincisi ise [Sokrates'in suçsuzluğu argümanının özellikle haritalamasında görüldüğü gibi,] iddianın bazı durumlarda farklı bir iddianın gerekçesi olarak kullanılabilir olmasıdır.

Tablo 7. Argüman Yeniden Yapılandırma: Sokrates'in Suçsuzluğu Argümanı

G ₁₆	Tanrısal şeylerin varlığına inanan bir kimsenin tanrının varlığına inanmaması bir saçmalaktır.
G ₁₅	İçimde, bir şey yapacağım zaman davranışlarımın doğruluğu veya yanlışlığı hususunda beni uyarın tanrısal bir şey yani daimon bulunmaktadır.
G ₁₄	Bir kimsenin hem bazı tanrılara inanıp bazı tanrılara inanmadığını iddia etmek hem de onu bir tanrı-tanımay olmakla suçlamak bir çelişkidir.
G ₁₃	Yeni tanrılar icat ettiğimi ve tanrıların bazılarını inanıp bazılarını inanmadığımı iddia edenler beni Anaksagoras ile karıştırmaktadırlar.
İ ₆	Bir tanrı-tanımay olmam söz konusu değildir.
G ₁₂	Bir kimse gençleri ya yoldan çıkarmaktadır ya da yoldan çıkarmamaktadır.
G ₁₁	Gençleri yoldan çıkaran kimse bunu ya isteyerek yapmaktadır ya da istemeden yapmaktadır.
G ₁₀	Gençleri isteyerek yoldan çıkarıyor isem bu durumda gençlerin bana da zarar verecek olmalarını görememiş yani kendime zarar vermeyi tercih etmiş olurum ki bu saçmadır. Çünkü, Meletos'un da doğruluğunu onayladığı üzere, "Hiçkimse kendisi için zararlı olanı istemez."
G ₉	Gençleri istemeden yoldan çıkarıyor isem bu durumda kasıtsız bir suçtan dolayı mahkeme önüne çıkmamı emreden bir yasa bulunmamaktadır.
İ ₅	Suçlanmam gereksizdir.
G ₈	Gençlerin eğitimiyle ilgilenen biri onları iyi yetiştirenin kim olduğunu bilmelidir.
G ₇	Meletos gençleri iyi yetiştirenin kim olduğunu bilmemektedir.
İ ₄	Meletos gençlerin eğitimiyle ilgilenen birisi değildir.
G ₆	Kendilerini bilge sananlar bilgisizliklerini ortaya çıkaranlardan nefret etmekte ve onlara iftira etmekte bir sakınca görmezler.
G ₅	Sahip olduğum bilgeliğe ilişkin sorgulamalarımın kendilerini bilge sananların bilgisizliklerini ortaya çıkardım ve haliyle, bu insanların nefretini üzerime çektim.
İ ₃	Haksız yere suçlanmakta yani iftiraya maruz kalmaktayım.
G ₄	Önemsiz lafı [yani argümanı] önemli göstermem, ücret karşılığı ders vermem Aristophanes'in eserlerindeki ithamlardan ve onlardan etkilenen insanların dedikodularından ibaret suçlamalardır. Hiçbir zaman öğretmenliği meslek edinmediğim gibi şu ana kadar hiç kimseye ücret karşılığı ders vermiş de değilim. Beni bir şekilde dinlemiş olup da bunun aksini iddia edenler varsa mahkeme önünde tanıklık edebilirler.
G ₃	Ne gökyüzündeki olaylarla ilgilenmekte ne de yeraltını araştırmaktayım. Bu konularla ilgilenmediğim gibi onlar hakkında bir bilgiye de sahip değilim. Mahkemeden korktuğum için böyle söylemiyorum. Beni bir şekilde dinlemiş olup da bu konudan bahsettiğime şahitlik edenler varsa mahkeme önünde tanıklık edebilirler.
İ ₂	Önemsiz lafı [yani argümanı] önemli gösterme, ücret karşılığı ders verme, gökyüzündeki olaylarla ilgilenme ve yeraltını araştırma ithamlarıyla bir tanrı-tanımay olmakla suçlanmam bana yapılan bir haksızlıktır.
İ ₇	Suçsuzum.

Şekil 7. Argüman Haritalama: Sokrates'in Suçsuzluğu Argümanı

2. SS'de Konuşmacının Karakter Yansıtımı

Bir konuşmayı, yazıyı veya filmi eleştirel düşünmeye konu edinirken ondaki argümanları seçip ayırt etmek ne denli önemli ise konuşmacının, yazarın veya oyuncunun bağlam itibariyle karakterini yansıtma biçimini argüman-dışı bir unsur olması bakımından incelemek de o denli önemlidir. Eleştirel düşünme etkinliğinde iknayı argümanlara dayandırmak esas olsa da bu etkinliğin ne olduğundan ve nasıl işlediğinden haberdar olmayanların özellikle karakter yansıtımı gibi argüman-dışı unsurlara odaklanıp ikna olmaları yaygın bir olgudur. Elbette konusuna veya rolüne ilişkin argümanlar sunan bir konuşmacının, yazarın veya oyuncunun bu argümanlarını olumlu karakter yansıtımıyla desteklemeye çalışması pek çok durumda normal ve meşru bir olaydır. Ancak buradaki sorun dinleyicinin, okurun veya izleyicinin, argüman sunmanın mümkün olduğu bir durumda, herhangi bir argüman sun[ul]maksızın yalnızca karakter yansıtımıyla ikna ya da manipüle edilmesidir. Bu yönüyle, SS'yi eleştirel düşünme öğrenimine konu edinmek onun anlatı akışını göz önünde bulundurarak konuşmacının karakter yansıtımını incelemeyi temel bir

gereksinim hâline getirmektedir.

Bir konuşmacının dinleyiciye, yazarın okuyucuya veya oyuncunun izleyiciye olumlu bir karakter izlenimi sunmaya çalışması, onun güvenini kazanma gayretine dayanmaktadır. Çünkü hiç kimse ne güvenmediği ve sevmediği bir konuşmacının konuşmasına, yazarın yazısına veya oyuncunun filmine maruz kalmak istemekte ne de onun kendisini ikna etmek istediği şeyi kabullenme eğilimi göstermektedir. Bu gerçek ister konuşmacı ister yazar isterse oyuncu olsun herkesi bir şekilde muhatabının güvenini kazanma gayretine yöneltmektedir. Hâliyle karakter yansıtımı kişinin ya kendi karakterinin iyi olduğunu muhataba veya dinleyiciye ya da rakibinin karakterinin kötü olduğunu dinleyiciye yani üçüncü kişilere yansıtmaya çalışmasıyla gerçekleşmektedir.

Anlatı akışından anlaşıldığı kadarıyla, SS'de konuşmacı olarak ele alınabilecek neredeyse tek kişi Sokrates'tir. İlgili metin Meletos'un yanıtlarını içerse bile bunlar onun karakter yansıtımını ortaya koyacak bir zenginlikte değildir. Sokrates'i suçlayıp mahkeme önüne çıkarmak bir bakıma, onun karakterinin kötülüğünü yansıtmakla aynı şeymiş gibi görünse de hukuksal işleyiş yalnızca karakter yansıtımıyla işleyen bir mekanizma değildir. Diğer taraftan, Sokrates zaman zaman karakter yansıtımlarına başvurmuş olsa bile, filozof kendi haklılığını ortaya koyabilmek ya da bir haksızlığa maruz kaldığını kanıtlayabilmek için pek çok farklı argüman kullanmaktadır. İşin aslı, bir iddiayı sadece karakter yansıtımlarıyla savunmaya veya çürütmeye çalışmak Sokrates'in ne öğretileriyle ne erdem anlayışıyla ne de tartışma tekniğiyle örtüşmektedir.

SS'de konuşmacının karakter yansıtımını konu edinirken ilgili metindeki her bir tekil örneği tek tek aktarmak yerine, bazı tekil örneklerden hareketle karakter yansıtımının gerçekleştirilme biçimini göstermek yeterlidir. Sokrates karakter yansıtımını bazen kendi karakterinin iyiliğini bazen ise Meletos'un karakterinin kötülüğünü göstererek gerçekleştirmektedir. İlginçtir ki SS'nin daha ilk cümleleri suçlayıcıların yani Meletos'un, Lykon'un ve Anytos'un karakterlerinin kötülüğünü yansıtmakla başlamaktadır. Onların gerek söyledikleri şeylerin yalanlarla dolu olduğunu gerekse konuşurken süslü cümlelere başvurduklarını belirtmek bu yansıtımın birer göstergesidir. Üstelik konuşmanın daha başlangıcında rakiplerin süslü cümlelerle konuşan birer yalancı olduklarını söylemek onların sadece karakterlerinin kötülüğüne ilişkin bir yansıtma değil aynı zamanda suçlamalarının temelsizliğine dair de bir ön belirtidir (Platon, 2021d, 17a-18a).

Sokrates Meletos'un kendi suçlamasındaki çelişkiyi göremeyecek kadar toy ve deneyimsiz; hiç ilgilenmediği bir meseleye ilişkin mahkemeye suçlama dilekçesi verebilecek kadar cahil ve cüretkar; mahkemeyi gereksiz yere meşgul edebilecek kadar kamusal işleyişe saygısız; kendi suçlamasındaki çelişkiyi fark edebilecekler mi diye kendisini ve dinleyiciyi [âdeta] sınamaya yeltenen sorumsuz birisi olduğunu belirtmekle aslında onun karakterinin kötülüğünü yansıtmaktadır. Tabii ki filozofun bu açıklamalarıyla, kendisini mahkemeye veren karakterinin kötülüğünü, bilgisizliğini ve cüretkarlığını dinleyiciye yansıtmayı ya da kendince doğru gördüğü ve gerekçelendirebileceği bir gerçeği Meletos'a doğrudan söylemeyi hatta bu ikisini birden yapmayı amaçlamış olması olanaklıdır.

Sokrates kendisini sadece resmi olarak mahkemeye verenlerin değil aynı zamanda uzun zamandır suçlayanların da karakterlerinin kötülüğünü yansıtmaktadır. Filozof açısından, bu ikinciler kendisini her ne kadar resmi olarak suçlamasalar da kışkırtıcı, dedikoducu, nefret dolu, kolaylıkla manipüle edilebilen kimselerdir. Hatta bunlar, sayısal olarak daha çok olmaları ve sonraki suçlamalara neden olan ön yargıları Atinalıların zihinlerine yerleştirmeleri bakımından diğerlerinden daha tehlikelidirler. Sokrates kendisini ister resmen suçlayanların isterse uzun zamandır suçlayanların karakterinin kötülüğünü yansıtmış olsun, buradaki işleyişin temelinde gizli bir akıl yürütme bulunmaktadır. Bu gizli akıl yürütmeyi "Karakteri kötü kimseler doğruyu söylemezler.", 'Beni suçlayanlar kötü karakterli kimselerdir.', bu yüzden 'Beni suçlayanlar yalan söylemektedirler.'" şeklinde yalın olarak açığa çıkarmak karakter yansıtımının sadece işleyiş biçimini değil aynı zamanda ona yüklenen amacı da belirginleştirmektedir. Sokrates kendini savunurken şayet hiçbir argüman ortaya koymayıp sadece bu türden açıklamalara dayanmış olsaydı "kişiye saldırma yanılmazcası"na başvurmuş olurdu. Ancak filozofun savunmasını salt bu türden söylemlerden ziyade sağlam argümanlara dayandırması onun yanılmazcaya başvurmadığının açık bir işaretidir.

Sokrates süslü cümlelerden ziyade halk diliyle konuşmak istediğini; daha önce hiç mahkemeye çıkmadığını; doğruları söylediğini; sahip olduğu bilgelik türüne ilişkin sınamalarıyla tanrısal bir yükümlülüğü yerine getirdiğini; kendisini dinleyenlerden hiçbir şekilde ücret almadığını; kendi ailesini ihmal etme pahasına kente hizmet ettiğini; çoluğunu çocuğunu mahkemeye getirerek kendisini acındırmaya çalışmadığını; konuşmasının doğruluğunu sözleriyle değil eylemleriyle kanıtlayacağını; ölüme mahkum edilecek olsa bile doğruları söylemekten vazgeçmeyeceğini; totaliter yönetimin bile kendisini haksızlık yapmaya zorlayacak kadar korkutamadığını; ölümden ya da başka bir tehditten dolayı firar eder (Platon, 2021b, 53d-53e) ya da sürgüne gitmeyi kabul eder ise (Platon, 2021b, 52c) o zaman gerçekten suçlanmayı ve mahkemeye çıkarılmayı hak edeceğini; ölmek pahasına kendisini savunmaktan pişman olmadığını vb. belirtmekle aslında kendi karakterinin iyiliğini yansıtmaktadır. Buradaki işleyişin temelinde ise “Karakteri iyi kimseler doğruyu söylerler.’, ‘Ben iyi karakterli bir kimseyim.’, bu yüzden ‘Ben doğruları söylüyorum.’” şeklinde bir gizli akıl yürütme bulunmaktadır. Elbette Sokrates kendini savunurken şayet hiçbir argüman ortaya koymayıp sadece bu türden açıklamalara dayanmış olsaydı “kendine başvurma yanıtı”na başvurmuş olurdu. Hâlbuki filozofun savunmasını salt bu türden söylemlerden ziyade sağlam argümanlara dayandırması onun yanıtımacaya başvurmadığının açık bir belirtisidir. Zaten bunun aksini yapmış olsaydı Sokrates ile sofistler arasında bir fark kalmazdı.

3. SS’de Dinleyicinin Duygularına Başvuru

Bir konuşmada, yazıda veya filmde konuşmacının, yazarın veya oyuncunun ikna girişiminin başarısı için kendi karakterinin iyiliğini veya rakibinin karakterinin kötülüğünü yansıtmaya ne denli önemli ise dinleyicinin, okurun veya izleyicinin duygularına başvurması da o denli önemlidir. Bir kimsenin kendi karakterinin iyiliğini veya rakibinin karakterinin kötülüğünü yansıtmaya dinleyicinin duygularını harekete geçirmekle bir bakıma ilişkili olsa da dinleyicinin duygularını doğrudan dikkate alarak bir konuşmayı, yazıyı veya filmi buna göre yapılandırmak veya düzenlemek ikna ya da manipülasyon maksatlı girişimin daha farklı bir işleyişidir.

Eleştirel düşünme etkinliğinde iknayı argümanlara dayandırmak esastır. Ancak bu etkinliğin ne olduğundan ve nasıl işlediğinden haberdar olmayanların nasıl ki sadece olumlu ya da olumsuz karakter izlenimleriyle ikna veya manipüle olmaları ne denli yaygın bir olgu ise yalnızca duygularına hitap edip argüman içermeyen sözlerle, yazılarla ve görüntülerle ikna veya manipüle olmaları da o denli yaygın bir olgudur. Elbette bir kimsenin kendisine yöneltilen argümanları belirledikten ve tahlil ettikten sonra, duygularına hitap eden sözleri, yazıları ve görüntüleri iknayı destekleyen unsurlar olarak göz önünde bulundurması pek çok durumda normal ve meşrudur. Lakin buradaki sorun, kendisine argüman sunulmanın mümkün olduğu durumda, bir kimsenin sadece duygularına hitap eden sözlerle, yazılarla ve görüntülerle manipüle olmasıdır. Üstelik bu manipülasyona maruz kalanın ben-merkezliliği, eğitimsizliği ve belki de vurdumduymazlığı onun ne mağduriyetini ne de eleştirel düşünme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaktadır.

Konuşmacı-dinleyici, yazar-okur, oyuncu-izleyici, öğretmen-öğrenci, satıcı-müşteri ve benzeri türden ikililer arasındaki ikna ilişkisi bunlardan birincilerin ikincilerin duygularını dikkate almalarıyla işlevsel hâle gelmektedir. Dinleyicisini dikkate almayan bir konuşmacının ikna girişiminde başarılı olması ne denli olanaksız ise müşterisini eleştiren bir satıcının ikna girişiminde başarılı olması da o denli olanaksızdır. Öğrenci-merkezli eğitim ya da müşteri-merkezli pazarlama gibi girişimlerin temelinde de bu gerçek yatmaktadır. Hâliyle eleştirel düşünme öğreniminde bu merkeziliği göz önünde bulundurmak elzemdir. Tabii ki konu SS olunca, ikna maksadıyla dinleyicinin duygularını dikkate almanın bir oranının veya sınırının olup olmadığı (Platon, 2022b, 457d-458b) ya da doğruluğu, adaleti ve sağduyuyu dinleyicinin duygularına hitap edecek şekilde eğip bükmenin felsefi bir tutum olup olmayacağı ayrıca dikkate alınmalıdır (Platon, 2022a, 368b-c).

Kendisini hoşnut eden şeyleri işitmesi yani duymak istediği şeyleri duyması dinleyiciyi mutlu etmekte ve onun karar verme biçimini doğrudan etkilemektedir. SS’nin anlatı akışından anlaşıldığı kadarıyla, Sokrates’in söylediği şeyler ile dinleyicinin genelinin duymak istediği şeyler arasında ciddi bir farklılık bulunmakta ve bu farklılık yargılama sürecini âdeta bir gerilime dönüştürmektedir. Nitekim filozof doğru konuşmanın ve doğru karar vermenin sadece konuşmacının değil aynı zamanda yargıcın yani dinleyicinin de erdemi olduğunu bir kaç kez

vurgulu bir şekilde dile getirmekte hatta aşağıdaki alıntılardan açıkça anlaşılacağı üzere, dinleyicinin genelinin hoşuna gitmese bile, söylediği şeylerin doğruluğunda ısrar etmektedir.

“Atinalılar, böyle konuşarak sizi kendime düşman edeceğimi bile bile, önemli ya da önemsiz hiçbir şeyi saklamadan ve çekinmeden bütün gerçekleri önünüze serdim. ... Konuyu ister şimdi, ister daha sonra inceleyin, karşınıza yine aynı şeyler çıkacak.” (Platon, 2021d, 24a-24b).

“Seni serbest bırakıyoruz. Ama bir şartımız var! Bundan böyle bu araştırmalarına ve felsefe yapmaya son vereceksin, aksini yaptığın görüldüğünde de ölüme mahkum edileceksin.’ diyebilirsiniz. Beni bu şartlarla serbest bırakırsanız, size yanıtım şöyle olur: ‘Atinalılar, sizi sayar ve severim, ama size değil tanrıya itaat edeceğim. Nefes aldığım ve gücüm yettiği sürece felsefe yapmaktan, nasihat vermekten ve size her rastladığımda gerçekleri göstermekten hiç vazgeçmeyecek, size söylemeye alışkın olduğum şeyleri söyleyeceğim.” (Platon, 2021d, 29c-29d).

“... savunmamı kendim için yapmıyorum. Beni mâhkum ederek, tanrının size bahsettiklerine karşı bir günah işlememeniz için savunmamı sizin adınıza yapıyorum. Beni öldürürseniz kendini kentimize böylesine adanmış başka birini kolay kolay bulamayacaksınız.” (Platon, 2021d, 30d-30e).

“... Size gerçeği söylediğim için bana hiddetlenmeyin. ...” (Platon, 2021d, 31e).

“... içinizden herhangi biri, kendi durumunu hatırlayarak, bundan daha önemsiz bir dava için gözlerinde yaşlarla yargıçlara yalvarıp yakardığı, kendini acındırmak için çocuklarını, akraba ve arkadaşlarını şahit olarak kürsüye çıkardığı hâlde, en ağır cezaya çarptırılma riskini taşımama rağmen benim böyle çarelere başvurmadığımı görünce sinirlenebilir. Bu düşüncelerin etkisinde kalarak aleyhime dönebilir ve oyunu öfkeyle bana karşı kullanabilir. ... üç oğlum var Atinalılar! Yine de onlardan herhangi birini şahit kürsüsüne çıkarıp beraatıma oy vermeniz için size yalvarmadım.” (Platon, 2021d, 34b-3e).

Yukarıdaki doğrudan alıntılardan anlaşıldığı kadarıyla, Sokrates’in söylediği şeyler ile dinleyicinin genelinin duymak istediği şeyler arasında ciddi bir farklılığın olması filozofun yargılama sürecini âdeta bir gerilime dönüştürmektedir. İşin aslı, Sokrates dinleyiciyi merkeze almak ve dinleyicinin duymak istediği şeyleri söylemek yerine (Platon, 2022a, 494a-b) doğruluğu merkeze almakta ve doğruluğun gerektirdiği şeyleri söylemektedir (Epiktetos, 2020, ss. 118-119). Filozofun ölüme mâhkum edildikten sonra söylediği şu sözler bu erdemli duruşun bir yansımasıdır:

“Atinalılar, ... adınız kötüye çıkacak ve kente çamur atmak isteyenler tarafından Sokrates gibi bir bilgeyi ölüme mâhkum ettiğiniz için suçlanacaksınız. Sizi suçlayanlar, öyle olmadığım hâlde bilge olduğumu söyleyecekler. ... Savlarımın eksikliğinden değil, küstah ve utanmaz biri olduğumdan, bir de benden büyük bir memnuniyetle duymayı beklediğiniz sözleri söylemediğim için mâhkum oldum. Ağlayıp dövünmedim ve başkalarından duymaya alışkın olduğunuz, ama bana yakışmayan şeyler yapıp söylemedim. ... Kendimi[,] şimdi savunduğum şekilde savunduktan sonra ölmeyi, yalvarıp yakararak ölümden kurtulmaya yeğ tutarım. ... Ölümden sakınmak o kadar zor değildir, zor olan kötülükten sakınmaktır. ... Şimdi ben, sizler tarafından ölüme mâhkum edilerek buradan ayrılırken, sizler doğruluk tarafından fesatlığa ve haksızlığa mâhkum edilerek ayrılıyorsunuz.” (Platon, 2021d, 38c-39b).

Bir konuşmacının, yazarın veya oyuncunun dinleyicinin, okurun ya da izleyicilerin duygularına başvurma biçimini belirlemek ve tahlil etmek eleştirel düşünme öğrenimi açısından son derece önemlidir. Bu türden bir tedbir sadece duyguların istismarıyla işlevsel hâle gelen manipülasyonların değil ayrıca duygusal etkenlerin baskınlığına rağmen erdemli bir şekilde dile getirilen doğruların fark edilmesine de yardımcı olmaktadır. Üstelik bu tedbir manipülasyonların, tamamen ortadan kaldırılmasa bile, en aza indirilmesine aracılık etmektedir. Elbette dinleyicinin, okurun ya da izleyicinin duygularını dikkate almak ve önemsemek gereklidir. Ancak bu durum, Sokrates’in kendisini savunma tarzından (Friedell, 1999, s. 235) ve bu erdemli davranışıyla yüzlerce yıldır insanların yolunu hâlâ aydınlatmaya devam etmesinden (Banfi, 2017, ss. 332-333) açıkça anlaşılacağı üzere, doğruluğun dinleyiciye, okura ya da izleyiciye göre eğilip bükülmesini gerektirmemektedir (Platon, 2021c, 91c).

SONUÇ

Eleştirel düşünmenin ne olduğunu belirli pratik uygulamalarla örneklendirmek yerine salt tanımsal ve kuramsal aktarımlarla açıklamaya çalışmak onun işleyişindeki pek çok noktanın belirsiz kalmasına ve böylelikle, ondan elde edilmesi mümkün pek çok kazanımın kaybedilmesine yol açmaktadır. Eleştirel düşünme etkinliği bir kimsenin, ister konuşma yapan, yazı yazan veya filmde oynayan isterse konuşmaya, yazıya veya filme maruz kalan olsun, konu edindiği veya maruz kaldığı içeriği argüman belirlenimi, karakter yansıtımı ve duyguya başvuru bakımından çözümlemesini ve değerlendirmesini gerektirmektedir. Eleştirel düşünmenin bu üç temel işleyişi göz ardı edilir ise neyin eleştirilmesi yani savunulması veya çürütülmesi gerektiği belirsiz kalmakta ve hâliyle, ilgili içerik hikâye tarzında işlenmekte ve yorumlanmaktadır.

Eleştirel düşünmenin üç temel işleyişi kendileri ile doğrudan ilişkili pek çok teknik içerse de SS'yi en azından bu üç temel işleyişe göre çözümlemek ve değerlendirmek eleştirel düşünme öğrenimini kolaylaştırmaktadır. Sözelimi Sokrates'in kendisini savunmak için yaptığı açıklamalardan belirli argümanlar çıkarılmamış, yeniden yapılandırılmamış ve haritalandırılmamış olsaydı filozofun neyi nasıl eleştirdiği yani savunduğu veya çürüttüğü yeterince anlaşılacaktır. Diğer taraftan, eleştirel düşünme etkinliğinde ikna girişimini argümanlara dayandırmak esas olsa da SS'yi okuyan bir eleştirel düşünme öğrencisinin sadece argümanları belirlemekle yetinemeyeceği de açıkça ortadadır. Çünkü ilgili metnin anlatı akışı bütüncül bir şekilde değerlendirilir ise yargılama sürecinde gerek karakter yansıtımının gerekse duygulara başvurmanın da önemli birer etken olduğu görülmektedir. Hatta duyguya başvuru konu edilmemiş ve hâliyle, Sokrates'in söylemek istediği şeyler ile dinleyicinin yani yargıçların genelini duymak istediği şeyler arasındaki ciddi farklılık tespit edilmemiş olsaydı bugün insanlar hâlâ ne Sokrates'i savunmayı sürdürürdü ne de yargıçları yargılamaya devam ederdi. Bir başka ifadeyle, yargıçların [genelinin] ölüm kararını makul gerekçelerle yapılandırılan argümanlara değil de duygularına dayandırmış olmaları her iki tarafın da biri iyiyi diğeri ise kötüyü temsilen, tarihe geçmesine neden olmuş görünmektedir.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2016). Aristophanes'in Eserlerinde Sokrates'in Sofizmi. *Felsefe Dünyası*, 63, 234-255.
- Anıl, Y. Ş. (1990). *Sokrates Davası*. Ara Yayıncılık.
- Aristophanes. (1994). *Bulutlar*. M.E.B. Yayınları.
- Aristoteles. (2022). *Retorik*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Banfi, A. (2017). Hukuk ve Retorik. İçinde U. Eco (Ed.), *Antik Yunan*. Alfa.
- Battelli, M. (2017). Devamlılıklar ve Dönüşümler: MÖ IV. Yüzyılda Yunanistan. İçinde U. Eco (Ed.), *Antik Yunan*. Alfa.
- Brickhouse, T., & Smith, N. (2004). *Plato and the Trial of Socrates*. Routledge.
- Brickhouse, T., & Smith, N. D. (2002). *The Trial and Execution of Socrates - Sources and Controversies*. Oxford University Press.
- Epiktetos. (2020). *Düşünceler ve Konuşmalar*. İnkılap Kitabevi.
- Friedell, E. (1999). *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*. Dost Kitabevi Yayınları.
- Miller, P. A., & Platter, C. (2010). *Plato's Apology of Socrates*. University of Oklahoma Press.
- Musametov, B. (2021, Aralık 4). Eleştirel Düşünmeye Eleştirel Bir Yaklaşım. *3rd International Symposium on Critical Analytical Thinking*.
- Nietzsche, F. (2018). *Platon Öncesi Filozoflar*. Pinhan Yayıncılık.
- Platon. (2021a). *Euthyphron*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2021b). *Kriton*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2021c). *Phaidon*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2021d). *Sokrates'in Savunması*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2022a). *Devlet*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2022b). *Gorgias*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pomeroy, S. B., Burstein, S. M., Donlan, W., T. Roberts, J., & Tandy, D. W. (2020). *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi*. Alfa.
- Yakut, A. S. (2017). Platon'un Phaidon'unda Sokrates'in Savunması. *Archivum Anatolicum*, 11(1), 129-142.

EXTENDED ABSTRACT

Explaining what critical thinking is and how it works with specific practical applications rather than purely definitional and theoretical references makes it easier to both understand its function and increase its attainments. Argument determination, character reflection and appeal to emotion are the three basic processes of critical thinking activity. Although the *Apology of Socrates* (AS) is a text consisting of a narrative flow, picking out, restructuring and mapping the arguments in it not only helps in an applied way to learn critical thinking, but also helps more clearly to understand Socrates' way of defending himself.

In this study, some basic arguments are extracted and evaluated from the narrative flow of AS. The first of these arguments is called the formal impeachment argument. Throughout his defense, Socrates tries to show that this argument is not sound and to refute it. The second argument extracted from the narrative flow is called the prior blame argument. By making statements regarding this argument, the philosopher tries to prove that the official accusation against him is based on some prejudices rather than concrete facts or data. The third argument is called the source of slanders argument. In his explanations regarding this argument, the philosopher states that he tested people and as a result of this test was exposed to the hostilities and slanders of those who turned out not to be wise. In fact, this situation is nothing more than the philosopher stating that he has been exposed to an unfair accusation. The fourth argument extracted from the narrative flow is called the indifference to education argument. With his explanations regarding this argument, Socrates tries to point out that those who accuse him of corrupting the morals of young people are not actually those who are interested in the education of young people, and in this respect, their accusations are a kind of manipulation. The fifth argument is called the redundancy of accusation argument. With his explanations regarding this argument, the philosopher tries to defend himself by stating that leading young people astray would be the same as wanting to harm himself, and that wanting such a thing would be absurd. The sixth argument extracted from the narrative flow is called the belief in the existence of God argument. With his explanations regarding this argument, Socrates tries to prove that he is not an atheist. It seems possible to create Socrates' innocence argument by taking in a holistic manner into account these arguments extracted from the narrative flow.

Basing the persuasion attempt on arguments is the cornerstone of the critical thinking activity. If the arguments cannot be determined and their elements cannot be picked out, it remains unclear what should be criticized, that is, defended or refuted. It is clear from AS's narrative flow that Socrates bases his defense on arguments. Although the philosopher occasionally uses discourses that reflect character and appeal to emotion, these are not statements that will directly affect his defense in his favor. A clear indication of this situation is that he does not give up telling the truth at the risk of being sentenced to death, rather than speaking in a way that will flatter the listener's emotions, that is, tell them what they want to hear. In cases where it is possible to put forward an argument, trying to persuade the interlocutor only by character reflection and appeal to emotion is generally a manipulation technique. In such an attempt, truth can easily be overlooked. In this regard, a critical thinking learning plan that does not center on the determination, analysis and evaluation of arguments, that is, which bases the persuasion attempt on character reflection and appealing to emotion rather than arguments, is in any case problematic. It is not possible for an initiative that associates critical thinking with purely definitional and theoretical references to recognize, let alone eliminate, such a problem.

Ordinary thinking and critical thinking are very different activities. While the ordinary way of thinking is satisfied with a general evaluation of whether a text is good, exciting or effective, the critical way of thinking requires identifying the arguments in the relevant text and making a comprehensive evaluation of whether these arguments are sound or not. Definitely, after meeting this requirement, it would be a more reasonable evaluation to decide whether a text is good, exciting or effective. Therefore, when the arguments in a text, speech or film cannot be identified, it remains unclear what should be criticized, that is, supported or refuted. In this respect, it does not seem possible to teach critical thinking with an education curriculum that does not focus on what reasoning is and how it works, that is, does not emphasize picking both arguments and their elements out.